

YOKSULLUK NAFAKASINI İNSAN HAKLARI VE TOPLUMSAL CİNSİYET EKSENİNDE YENİDEN DÜŞÜNMEK

RE-THINKING THE ALIMONY REGARDING HUMAN RIGHTS AND GENDER

Fatma Duygu BOZKURT*

<https://doi.org/10.21492/inuhfd.910875>

Makale Bilgi

Gönderi: 08/04/2021
Kabul : 22/09/2021

Anahtar Kelimeler

*Yoksulluk Nafakası,
Kadın Yoksulluğu,
Toplumsal Cinsiyet
Eşitsizliği,
Kadının İnsan
Hakları,
Sosyal Devlet.*

Article Info

Received: 08/04/2021
Accepted: 22/09/2021

Keywords

*Alimony,
Female Poverty,
Gender Inequality,
Women's Human Rights,
Social State.*

Özet

“Evlilik birliği sona ermiş olmasına rağmen bir kişinin eski eşine süresiz mali katkıda bulunmasını zorunlu kılan sebep nedir?” sorusu yoksulluk nafakasına dair tartışmaların kilometre taşıdır. Bu çalışma aynı soruyu şöyle sormaktadır: “Evlilik birliği sona ermiş olmasına rağmen bir kişiyi eski eşinin mali katkısına süresiz muhtaç kılan sebep nedir?” Makalenin amacı yoksulluk nafakasını kadının insan hakları perspektifiyle ele almaktır. Çünkü Türk yoksulluk nafakası kararları doğrultusunda yoksulluğun cinsiyetinin kadın olduğu görülmektedir. Bu nedenle çalışmada öncelikle kadın yoksulluğunun kök nedenleri araştırılmış akabinde bu nedenlerin kadının insan haklarına ve yoksulluk nafakasına etkisi ele alınmıştır. Zira toplumsal cinsiyet rol dağılımının hane içi eşitsizlik olarak tebarüz etmesi, bir yandan yoksulluk nafakası ile bu eşitsizliğin telafisini gerektirirken diğer yandan da sosyal devlet ilkesi gereği devletin sorumluluğunu doğurmaktadır. Çalışmada resmi istatistik verilerinden ve saha araştırma bulgularından yararlanılmış, makale ampirik ve teorik bulgulara dayandırılarak kaleme alınmıştır. Ortaya çıkan bulgular ışığında yoksulluk nafakasına süre ile sınırlı olmaksızın hükmedilmesinin gerekçesi ve işlevi açıklığa kavuşturulmuştur. Çalışma yoksulluk nafakasına ilişkin sunulmuş değişiklik önerilerinin değerlendirilmesiyle sonlanmıştır.

Abstract

"What is the reason why a person must make a financial contribution to his/her ex-spouse even though the marriage has ended?" is a milestone in the debate over alimony. This study asks the same question as follows: "What is the reason why a person needs the financial contribution of his/her ex-spouse even though the marriage has ended?" The article aims to deal with alimony from the perspective of women's human rights. Because, in line with the Turkish Court's alimony decisions, it has been seen that the sex of poverty is female. In this context, firstly the root causes of women's poverty were investigated and then the effects of these reasons on women's human rights and alimony were discussed. The fact that gender role distribution is manifested as inequality intra-household, requires compensation for this inequality with alimony on the one hand and it creates the responsibility of the state following the social state principle on the other hand. In this process, field research data were used and the article was written based on empirical and theoretical findings. In line with these findings, the reason and function of indefinite alimony have been clarified. The study ended with the evaluation of the proposed amendments regarding indefinite alimony.

EXTENDED SUMMARY

One of the conditions of Turkish Alimony is "falling into poverty by divorce". According to the Turkish alimony decisions, indefinite alimony is predominantly given to women. This finding brings along the following three questions. "What is the reason for Turkish alimony?" "Why doesn't the Turkish legislator limit alimony for a while?" "What is the reason that makes women in need of indefinite alimony?" This article is written to seek answers to these three questions. The study aims to explain the purpose and function of indefinite alimony from the perspective of women's human rights.

Alimony is discussed extensively by private lawyers in terms of its regulation, conditions, and boundaries. But the causes and consequences of alimony; its purpose and function did not get the attention it deserved in Turkish doctrine. This study evaluates alimony in a socio-economic context, by establishing a cause-effect relationship, especially by focusing on gender practices. The distinctive feature of the study is that it deals with alimony in terms of human rights. The diversity and depth of the dimensions of family law require cooperation with other social sciences such as sociology, economics, and statistics, thus creating an interdisciplinary study.

The reason for writing this article is the observation about the increase of prejudice and marginalization on alimony in Turkey. Therefore, the need for a study based on empirical data arose. The sources of the data that are the basis of the study are official institutions and field researches. In the article, the jurisprudence of the Turkish Constitutional Court and the Court of Cassation and comparative law were frequently used. The study has been prepared based on both theoretical and empirical findings.

This study began by researching the root causes of women's poverty in Turkey. Statistical data pointed to us the position of women in the labor market and intra-household inequality as the two basic factors that determine women's poverty. The labor force participation and employment rate of women in Turkey is very low. According to the 2020 field study, conducted by TURKSTAT on the reasons why women are not included in the workforce, the main reason is being engaged in housework and childcare. One of every three, not working women cited the housework and child care. Therefore, reading the inequality intra-household from a gender perspective, which is the main obstacle to labor force participation and is the root cause of female poverty, will both facilitate the diagnosis of the problem and the solution of the problem on the other.

As can be seen from the Turkey statistics cited during the study, in the average Turkish family, the decision-making process and division of labor are mainly experienced within the framework of traditional gender roles. Although not generally accepted for every family, the social belief that the most important duty of women is to fulfill the requirements of being a good wife and mother is quite common in Turkey. To fulfill these requirements, a significant number of women either do not work or prefer low-income but family-friendly jobs. Moreover, the same point of view applies to the employer. According to the common findings of the researches, the main reasons employers do not prefer female employees are; that women's productivity will be low due to frequent interruptions in their working lives and household responsibilities. The woman who is the last choice when hiring is the first choice in dismissal and earns less income than men during the period of employment. Also, according to the results of the Turkey Family Structure Research, the decisions regarding household expenditures are predominantly taken by men and household income is not shared equally between spouses.

In line with Turkish data, gender inequality directly affects women's right to education, right to work, right to a fair wage, right to social security, right to property, right to improve their corporeal and spiritual existence. This chain of violations traps women's poverty in a vicious circle and thus perpetuates it. In this case, poverty of women concerns human rights law due to the principle of equality and social state on the one hand, and family/alimony law due to the relationship between husband and wife on the other. In terms of family law, if the woman chooses not to work or to work in family-friendly, flexible time, low-wage jobs to do housework and childcare; it contributes positively to the career of men, but it causes a decrease or even

disappearance of women's income capacity in the long term. That's why the prevalence of aphorism "Behind every successful man is a woman". Because marriage is considered as a life-long partnership of fate in Turkey. In Turkish divorce law, domestic labor is an element of asset sharing after divorce. But what happens here is the payment of the contribution made by the woman while the marriage union continues. However, the essence of alimony is the assessment of income capacity, not income. Because woman's decisions, which are taken by prioritizing the family, closely affect the income, seniority, promotion, and retirement of the woman. So the answers to the questions we ask at the beginning are obvious. Justification of alimony is the compensation for the loss of the spouse who sacrificed her/his human capital for marriage and fell into poverty with the ending of the marriage. Requiring alimony to be paid indefinitely is compensation for the indefinite effect of the spouse's contribution throughout marriage on her/his human capital and income capacity. (Ira M. Ellman, 1989). The reason why alimony is paid mainly to women is that gender roles damage the equality of men and women. For this reason, it is possible to say that the responsibility for the poverty of women belongs not only to the ex-spouse but also to the state.

In that case, in Turkey where employment is low, gender inequality is high and the social state is weak, contrary to criticism, it is appropriate to limit the alimony to the facts such as the woman's remarriage or finding a job to provide her livelihood instead of limiting the time. Policies to increase women's employment, which is frequently voiced, are long-term plans that will yield results only when gender-based inequalities within the household are eliminated. In this case, to prevent women from being caught between poverty and freedom, alimony which is ruled indefinitely, should continue to fulfill its vital function for a while. In addition to this, as the amount of alimony in Turkey is very far from getting women out of poverty, the state should intervene in the poverty of women following the principle of "realizing the equality of women and men" and the principle of "social state", which are guaranteed in Turkish Constitution. However, this intervention should take place in addition to the alimony in cases where it is not enough to get the woman out of poverty, is not instead of alimony recommended as frequently in Turkey. Regarding alimony, it should not be overlooked that the addressee of the state is not a "wife" "mother" or "employee", but a woman as the subject of human rights.

I. GİRİŞ

20. yüzyılın ikinci yarısına dek insan haklarına dair belgeler cinsiyet, yaş, engel gibi ayrımlar yapmaksızın insan haklarını kabul etmiş ve eşit hak öznelereinden oluşan bir toplum vaat etmiştir. Fakat zaman içinde “dezavantajlı” veya “kırılgan” olarak adlandırılan bazı grupların insan haklarına ulaşmada yaşadıkları özgün sorunların fark edilmesi özgün düzenlemeleri beraberinde getirdi. “Kadının insan hakları” ifadesi, mevzu bahis olanın kadınlara özgü haklar olmayıp her insanın sahip olduğu haklar olduğu gerçeğinin bir tezahürüdür¹. Kadınların insan haklarından tam ve eşit faydalanmada yaşadığı temel iki sorun: haklarının gerçekleşmemesi ve bunun bir insan hakkı ihlali olarak telakki edilmemesidir. Zira her toplum biyolojik cinsiyet olgusunu kültürel olarak yorumlamaktadır. Yılların imbiğinden süzülerek aktarılan bu yorum neticesinde her iki cins için uygun olanın ne olduğuna; mevcut kaynaklara, fırsatlara ve haklara hangi düzeyde sahip olunması gerektiğine dair yaklaşımlar gelişmektedir. Her ne kadar bu yaklaşımlar toplumlar arasında ve hatta aynı toplumun farklı kesimleri arasında belli oranda değişiklik arz etse de özünde değişmeyen ortak nokta eşitsizliğin varlığıdır.²

Türk yoksulluk nafakası kararlarına göre yoksulluğun cinsiyeti kadındır. Kadın yoksulluğunun izini sürmek üzere kaleme alınan bu çalışmada izler insan haklarının temel şartı olan eşitlik ilkesinin ihlal edildiği yere, toplumsal cinsiyet olgusuna çıkıyor. Yoksulluk nafakasını sosyo-ekonomik bir bağlam içinde, neden-sonuç ilişkisi tesis ederek, özellikle toplumda hakim olan aile pratiklerini merkeze alarak değerlendirdiğimiz bu çalışmanın hedefi; süre ile sınırlanmaksızın hükmedilen yoksulluk nafakasının gerekçesinin ve işlevinin açıklığa kavuşturulmasıdır.

Yoksulluk nafakası; düzenlenişi, şartları ve sınırları yönüyle özellikle özel hukukçular tarafından çokça ele alınmış fakat amacı ve işlevi Türk doktrininde hak ettiği ilgiyi görmemiştir. Bu makalenin kaleme alınma nedeni, Türkiye’de yoksulluk nafakasına dair değer yüklü ön kabullerin ve saflaşmaların artması neticesinde ampirik verilere dayanan bir çalışma ihtiyacının nüksettiği düşüncesidir. Çalışmanın dayanağı olan verilerin kaynağı resmi istatistik kurumları ve saha araştırmalarıdır. Çalışmanın ayırt edici bir başka yanı, yoksulluk nafakasını insan hakları perspektifiyle ele almasıdır. Aile hukukunun boyutlarının çeşitliliği ve derinliği sosyoloji, ekonomi, istatistik gibi diğer sosyal bilimlere dokunmayı gerektirmiş böylece disiplinler arası bir çalışma neşet etmiştir. Makalede Anayasa Mahkemesi ve Yargıtay kararları ile karşılaştırmalı hukuktan sıkça yararlanılmıştır. Hem teorik hem de ampirik bulgulara dayanılarak hazırlanan bu çalışma ile amaçlanan, yoksulluk nafakası hususunda yasama ve yargı mercileri için yön gösterici çıkarımlarda bulunmaktır.

Dört ana bölümden oluşan makalenin ilk bölümü genel hatları ile Türk hukukunda yoksulluk nafakasına hasredilmiştir. Konunun özel hukuk boyutunun sınırlı tutulduğu bu kısımda, yoksulluk nafakasının şartlarının ve sınırlarının ana hatlarına yer verilmiştir. Türk yargı kararlarının işaret etmesi üzerine çalışmanın ikinci bölümü kadın yoksulluğuna ayrılmıştır. Süre ile sınırlı olmaksızın hükmedilen Türk yoksulluk nafakasının gerekçesi üçüncü bölümde temellendirilmiştir. Son bölümde çalışma bugüne dek yoksulluk nafakasına ilişkin sunulmuş olan mevzuat değişikliği önerilerinin tahliliyle son bulmaktadır.

II. TÜRK HUKUKUNDA YOKSULLUK NAFAKASI

Türk Anayasa koyucusu aileyi toplumun temeli addetmiş ve eşler arasında eşitliğe dayandırmıştır. Eşlerin birbirlerine karşı olan mali yükümlülüğünün evlilik birliğinin sonlanması halinde de devam edebileceğini buyuran kanun koyucu bu yükümlülüğün koşullarını Türk Medeni Kanunu’nun 175. maddesinde şöyle düzenlemiştir: “Boşanma yüzünden yoksulluğa düşecek taraf, kusuru daha ağır olmamak koşuluyla geçimi için diğer taraftan malî gücü oranında süresiz olarak nafaka isteyebilir. Nafaka yükümlüsünün kusuru aranmaz”³. Yoksulluk nafakası düzenlemesinin serüveni, konunun serencamına ilişkin önemli ipuçları barındırmaktadır. Yoksulluk nafakasına süre ile sınırlı olmaksızın hükmedilmesi, 1988 yılındaki kanun değişikliği ile gerçekleşmiş olup

¹ BERKTAY, Fatmagül: “Kadınların İnsan Haklarının Gelişimi ve Türkiye, Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları”, https://stk.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/02/01/berktay_std_7.pdf, (Erişim Tarihi: 21.02.2021), s.6,8-9.

² ECEVİT, Yıldız: “Toplumsal Cinsiyetle Yoksulluk İlişkisi Nasıl Kurulabilir? Bu İlişki Nasıl Çatışabilir?”, Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 25(4), 2003, s.83.

³ Türk Medeni Kanunu m. 184/5 uyarınca tarafların yoksulluk nafakasının miktarı, süresi ve nasıl ödeneceği hususunda anlaşmaları mümkündür. Çalışmada yoksulluk nafakası ile kastolunan; anlaşma olmaksızın, hakim tarafından takdir edilen ve irat biçiminde ödenen nafakadır. Türk Medeni Kanunu yoksulluk nafakasının yanısıra boşanma ile ilişkili iki nafakadan daha bahsetmektedir. İlki dava süresince eş veya çocuk için ödenen tedbir nafakası; diğeri boşanma kararının kesinleşmesiyle velayeti alan tarafa çocuk için ödenen iştirak nafakasıdır. Türk Medeni Kanunu m. 329, m. 169.

1926'dan 1988'e kadar yoksulluk nafakası bir yıllık süre sınırına tabi tutulmuştur. Bu uygulama dönemin doktrini tarafından çokça eleştirilmiştir. Bu eleştirilerin başında; yoksulluk nafakasına süre sınırının getirilmesinin yoksulluk nafakasının amacı ve işlevi ile çatışması; kadınların iş gücüne katılımının düşüklüğü ve sosyal devletin yetersizliği nedeniyle kadınların mağdur oluşu gelmektedir⁴. Bunun üzerine ilgili hüküm: “Boşanma yüzünden yoksulluğa düşecek eş, kusur daha ağır olmamak şartıyla geçimi için diğer eşten mali gücü oranında süresiz olarak nafaka isteyebilir. Ancak erkeğin kadından nafaka isteyebilmesi için, kadının hali refahta bulunması gerekir.” şeklinde yeniden düzenlenmiştir. Yoksulluk nafakası son halini 2001 değişikliği ile almış; böylece kadın erkek ayrımına son verilmiş, yoksulluk nafakasına boşanma ile yoksulluğa düşme halinde süre ile sınırlı olmaksızın hükmedileceği kayıt altına alınmıştır.

Gerek doktrin gerekse Yargıtay kararları yoksulluk nafakasının belirlenmesinde ilk aşama olarak nafaka alacaklısını yoksulluktan kurtaracak miktarın tespitini işaret etmektedir⁵. Yargıtay: “insanca yaşayıp geçinme olasılığı sağlayamayacak düzeyde olma” şeklinde tanımladığı yoksulluğu yerleşik hale gelen şu kararıyla açıklamıştır:

“Yoksulluk ekonomik ve sosyal koşullarla doğrudan ilgilidir. O nedenle bunu ülkenin ekonomik ve sosyal koşulları altında belirlemek gerekir. Herkes sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama, maddi ve manevi varlığını geliştirme hakkına sahiptir. (Anayasa 17/1, 55) Şu halde, bu temel hakkın tabii sonucu yeme, giyinme, barınma, sağlık, ulaşım, kültür gibi bireyin maddi varlığını geliştirmek için zorunlu ve gerekli görülen harcamaları karşılayacak düzeyde geliri olmayanları yoksul kabul etmek yerinde olur”⁶.

Bu düzeyin belirlenmesi noktasında Yargıtay her somut olayın koşullarına göre hakkaniyet esaslarını gözeterek değerlendirme yapmaktadır.⁷ Nafaka miktarının tespitinin ikinci aşamasını ise borçlunun ödeme gücünün tespit edilmesi oluşturmaktadır. Bu noktada hâkim nafaka alacaklısını yoksulluktan kurtaracak miktar ile nafaka borçlusunun mali gücü arasında bir denge gözetmektedir⁸. Bununla beraber nafakaya karar verilirken öngörülemez bazı gelişmelerin zamanla yaşanabileceğini göz önünde bulunduran kanun koyucu Türk Medeni Kanunu m. 176/4 ile değişikliğe imkân tanımıştır. Bunun yanı sıra Türk Medeni Kanunu m. 176/3 yoksulluk nafakasının kendiliğinden sona ereceği halleri de belirtmiştir. Buna göre: “İrat biçiminde ödenmesine karar verilen maddi tazminat veya nafaka, alacaklı tarafın yeniden evlenmesi ya da taraflardan birinin ölümü halinde kendiliğinden kalkar; alacaklı tarafın evlenme olmaksızın fiilen evliymiş gibi yaşaması, yoksulluğunun ortadan kalkması ya da haysiyetsiz hayat sürmesi halinde mahkeme kararıyla kaldırılır.” Yoksulluk nafakasının ne kadar süreceği ilgili hükümde ifade edildiği üzere alacaklı tarafın yoksulluğunun ortadan kalkması veya yeniden evlenmesi gibi somut olaya göre değişiklik gösterecektir. Bununla beraber yoksulluk nafakasına karar verilirken hakimın nafakaya “süresiz” hükmedeceği m.175/1'de ifade edilmiştir. Bu düzenleme doktrinde tartışma konusu olmuşsa da Yargıtay kararları yoksulluk nafakasının süresine ilişkin olarak hâkime takdir yetkisi tanınmadığını, yoksulluk nafakasına süre ile sınırlı olmaksızın hükmedilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır⁹. Yoksulluk nafakasına süresiz olarak hükmedilmesinin Anayasa'nın 2., 10., ve 41. maddelerine aykırı olduğu gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi'ne açılan iptal davasında Anayasa Mahkemesi süresiz nafaka hükmünün anayasaya aykırı olmadığına hükmetmiştir. Bu kararında Anayasa Mahkemesi yoksulluk nafakasının koşulları oluştuğunda kaldırıldığına dikkat çekmiş, bu sebepten ötürü de yoksulluk nafakasına “süresiz” hükmedilmesinin her zaman nafaka alacaklısı

⁴ VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet: Türk Medeni Hukuku Cilt: II Aile Hukuku, İstanbul, Nurgök Matbaa, 1965, s.262; TEKİNAY, Selahattin Sulhi: Türk Aile Hukuku, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1990, s.264; FEYZİOĞLU, Necmeddin Fezvi: Aile Hukuku, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1986, s.399.

⁵ DURAL, Mustafa/ÖGÜZ, Tufan/GÜMÜŞ, Mustafa Alper: Türk Özel Hukuku Cilt III Aile Hukuku, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2018, s.152; GENÇCAN, Ömer Uğur: “Boşanma-Nafaka-Evlilik Birliğinin Korunması ve Velayet Kararları Konusunda Uygulama Sorunları, Medeni Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk ile İlgili Güncel Aile Hukuku Meseleleri Sertifika Programı”, İstanbul, İstanbul Ticaret Üniversitesi Yayınları, 2005, s.197; SERİM, Azra Arkan: “Yoksulluk Nafakası”, İÜHFİM, 65(1), 2007, s.292-293; UZUN, Mine: “Yargıtay Kararları Kapsamında Yoksulluk Nafakası”, İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2013, s.65.

⁶ Yargıtay HGK., 07.10.1998, E. 1998/2-656, K. 1998/688, www.yargitay.gov.tr, (Erişim Tarihi: 06.04.2021).

⁷ Yargıtay 2. HD., 26.01.2017, E. 2015/21774, K. 2017/886, www.yargitay.gov.tr, (Erişim Tarihi: 06.04.2021).

⁸ Yargıtay 2. HD., 17.02.2014, E. 2013/20496, K. 2014/2856, www.yargitay.gov.tr, (Erişim Tarihi: 06.04.2021).

⁹ Yargıtay 2. HD., 20.20.1995, E. 1995/10569, K. 1995/10750, www.yargitay.gov.tr, (Erişim Tarihi: 06.04.2021).

ölünceye kadar ödeneceği anlamına gelmediğini ifade etmiştir. Başka bir deyişle Anayasa Mahkemesi yoksulluk nafakasını sonlandıran halleri süre sınırı olarak telakki etmiştir¹⁰.

III. KADIN YOKSULLUĞU

Anayasa Mahkemesi'nin bu kararında yer alan önemli bir husus ilk derece mahkemesinin yoksulluk nafakasına çoğunlukla kadınların ihtiyaç duyduğu yönündeki tespitidir. Buna göre: “Lehine nafaka hükmedilecek kişinin erkek veya kadın olması konusunda bir ayırım yok ise de uygulamada bu nafaka genellikle kadınlar lehine hükmedilmektedir”¹¹. Nitekim TÜİK'in düzenli olarak yaptığı “Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması” ile “Kazanç Yapısı Araştırması”nın sonuçları da bu gerçeği doğrulamaktadır: Yoksul kadınların sayısı yoksul erkeklerin sayısından daha fazladır¹². Yargı kararları ve istatistik verileri ile tescillenen bu durum yoksulluk nafakası düzenlemesinin dinamiğinde yer alan “yoksulluğun kadınlaşması”¹³ olgusunun irdelenmesini zaruri kılmaktadır.

Yoksulluk şüphesiz yalnızca kadınları ilgilendirmemektedir. Yoksulluğun coğrafya, etnik grup, sosyal sınıf vs. ile yakın ilişkisi olmakla beraber; her birinin içindeki kadınlar ve erkekler yine de yoksulluğu farklı şekilde tecrübe etmektedir¹⁴. Çünkü gelir azlığı yoksulluğun temel kriteri olmakla beraber tek kriteri değildir. İnsanların yapabilirlikleri gelirle ilgili olduğu kadar, kişinin cinsiyeti, toplumsal cinsiyeti ve toplumsal rolleri ile de yakından ilgilidir. Zira bu hususlar hem gelir elde etmeyi hem de gelirin kapasiteye dönüştürülmesini güçleştiren unsurlardır¹⁵. Yoksulluk kapasite yoksunluğu olarak tecelli ettiğinde bazı temel hak ve özgürlüklerden mahrumiyetle sonuçlanmakta ve sorun bir insan hakkı meselesine dönüşmektedir¹⁶. Birleşmiş Milletler tarafından “insani yoksulluk” olarak ifade edilen bu durum gelir yerine özgürlüğü ve insan haklarının yoksunluğunu ön plana çıkarmaktadır. Nitekim insani yoksulluğu ölçmek için hazırlanan İnsani Yoksulluk Endeksi (Human Poverty Index) yoksulluğu; temel eğitim hizmetlerine erişememe, temel sağlık hizmetlerinden yoksun olma, sosyal ve ekonomik imkanlardan mahrumiyet gibi göstergeler vasıtasıyla tespit etmektedir¹⁷.

Her ne kadar yoksulluğun özelliklerini ve hangi alanlarda yoğunlaştığını istatistik verileriyle açıklamak mümkün olsa da salt istatistik verilere odaklanmak, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kadın yoksulluğunu yaratma biçimlerini ve yoksullukla ilişkisini perdelemektedir¹⁸. Kadın yoksulluğunun sebeplerini ve sonuçlarını anlamadan, genel yoksulluktan ayrışan özgün yanlarını görmeden oluşturulacak politikalar bu yoksulluğu kronikleştirecektir. Çünkü kadın yoksulluğu geçici veya istisnai olmayan yapısal bir sorundur¹⁹. İstatistikler bize kadın yoksulluğunu belirleyen temel iki özellik olarak: kadının işgücü piyasasındaki konumunu ve hane içi eşitsizliği işaret etmektedir²⁰.

A. Kadınların İş Gücü Piyasasındaki Konumu

Ülkemizde kadınların istihdam oranı oldukça düşük seviyededir. 2018 yılı TÜİK verileri uyarınca erkeklerin istihdam oranı %65,7, kadınların istihdam oranı ise %29,4 olarak tespit

¹⁰ AYM, 17.5.2012; E. 2011/136, K. 2012/72, RG.26.06.2012.

¹¹ AYM, 17.5.2012; E. 2011/136, K. 2012/72, RG.26.06.2012

¹² Hane halkı fertlerinin cinsiyet ve eğitim durumuna göre erkeklerin yoksulluk oranı % 14,7; kadınların yoksulluk oranı % 15,6'dır. TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2018. Nitekim yıllık ortalama brüt kazancın 49 bin 001 TL olduğu 2018 yılında bu rakam kadınlar için 46 bin 208 TL, erkekler için 50 bin 297 TL olarak tespit edilmiştir. TÜİK, Kazanç Yapısı Araştırması, 2018.

¹³ PEARCE, Diana: “The Feminization of Poverty: Women, Work and Welfare”, Urban and Social Change Review, (11), 1978.

¹⁴ ŞENER, Ülker: “Kadın Yoksulluğu”, Mülkiye Dergisi, 36(4), 2012, s.54.

¹⁵ SEN, Amartya: Inequality Reexamined, Russell Sage Foundation, New York, 1992. s.5-10.

¹⁶ DOZ COSTA, Fernanda: “Poverty and Human Rights: From Rhetoric to Legal Obligations: A Critical Account of Conceptual Frameworks”, International Journal of Human Rights, (81), 2008, s.86.

¹⁷ CHANT, Sylvia: “Re-thinking the “Feminization of Poverty” in Relation to Aggregate Gender Indices”, Journal of Human Development, 7(2), 2006, s.211; DUCLOS, Jean-Yves: UNDP's Multidimensional Poverty Index, Development Indicators Working Paper, 2011, s.2.

¹⁸ BORA, Aksu: ““Olmayanın Nesini İdare Edeceksin?” Yoksulluk, Kadınlar ve Hane”, Yoksulluk Halleri: Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri, (ed.) Necmi Erdoğan, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.103; ECEVİT, 2003, s.86,88.

¹⁹ ŞENER, s.54.

²⁰ MORRISON, Andrew/RAJU, Dhushyanth/SİNHA Nistha: Gender Equality, Poverty and Economic Growth, The World Bank Policy Research Working Paper (4349), 2007, s.2; AB Katılım Sürecindeki Türkiye'nin Kadın İstihdamı Karnesi, İktisadi Kalkınma Vakfı Değerlendirme Notu, İstanbul, 2019, s. 22-32; The World Bank Turkey Country Gender Assessment 2017, January 2018, <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/32445/Turkey-Gender-Assessment-2018.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, (Erişim Tarihi: 07.02.2021).

edilmiştir²¹. Ülkemizde özellikle yoksulluk nafakası tartışmalarında sıkça referans gösterilen ülkelerden olan İsviçre’de bu oran %79,5, Almanya’da %78,7, Portekiz’de %71,8, İtalya’da %55,7’dir²². TÜİK’in kadınların işgücüne dâhil olmama nedenlerine ilişkin yaptığı 2020 tarihli araştırmaya göre işgücüne dâhil olmamanın başlıca sebepleri en çok tercih edilme sırasına göre; ev işleri ve çocuk bakımıyla meşgul olma, düşük eğitim düzeyi, iş bulma ümidinin olmaması, mevsimlik çalışma ve diğer sebepler olarak açıklanmıştır²³. Eş ya da babanın karşı olması, geleneksel değer yargıları, düşük ücret, işverenin ayrımcı politikaları, iş yerinde cinsel taciz ise diğer sebepleri oluşturmaktadır²⁴. Sayılan gerekçelerin önemli bir kısmının sadece kadınlar için geçerli olması, toplumsal cinsiyetin derin köklerini görünür kılmaktadır. Şu halde iş gücüne katılımın önündeki en büyük engel olan ve kadın yoksulluğunun kök nedeni olarak tebarüz eden hane içi eşitsizliğin toplumsal cinsiyet perspektifinde okunması bir yandan sorunun teşhisini diğer yandan da sorunun çözümünü kolaylaştıracaktır.

B. Hane İçi Eşitsizlik

Bir örneğini istatistik verileriyle ortaya koyduğumuz -kadınların iş gücüne katılımında-kadın erkek eşitsizliği, şu soruyu beraberinde getirmektedir: Kadınlar ve erkekler arasındaki farklılıkların kök nedeni bu cinslerin doğal (biyolojik) özellikleri midir, yoksa aile içinde yaşanan ve toplumla etkileşim içinde öğrenilen özellikler midir? Bu farklılıkların miladına ilişkin bir tarihsel okuma, süreci avcı/toplayıcı/göçebe toplumu, tarım toplumu ve sanayi/teknoloji toplumu üzerinden ele almayı gerektiriyor. Avcı/toplayıcı/göçebe toplumlarda kadın erkek eşitliğine dayanan bir iş bölümü gözlenirken, kas gücüne dayanan tarım toplumunda erkeklerin hane dışındaki kadınların ise hane içindeki işleri üstlendikleri asimetrik bir iş bölümü zuhur etmiştir. Fakat sanayileşmenin kas gücü gerekliliğini azaltması, teknolojinin ve dijitalleşmenin üretim örüntüsünü değiştirmesi kadın erkek işbölümü konusundaki bedensel farkı neredeyse yok etmiştir. Fakat buna rağmen eşitsizliğin ortadan kalkmadığı ve beklenen dönüşümün oldukça düşük bir ivme ile gerçekleştiği görülmektedir. Bu da cinsler arasında biyolojik farklılıkların bulunduğunu fakat bunların halihazır toplumsal farklılıkları izah etmeye ya da cinsiyet eşitsizliğini meşru kılmaya kabil olmadığını göstermektedir²⁵. Bu sebepten ötürü bir cinsin ötekine nazaran eşitsiz konumunu kalıp yargılarla açıklayan toplumsal cinsiyet eşitsizliği, kadının maruz kaldığı eşitsizliğin kök nedeni olarak başta aile olmak üzere sosyal ilişki ağlarını işaret etmektedir²⁶.

Toplumsal cinsiyet rol dağılımının en yoğun tebarüz ettiği alanlardan biri kadın ve erkek arasında gerçekleşen hane içi görev bölüşümüdür. Özellikle geleneksel ailelerde ev işleri, çocuk ve yaşlı bakımı gibi faaliyetlerin kadınların sorumluluk alanı olarak görülmesi bu sorumluluğun kadın istihdamı üzerinde önemli etkileri olmasına yol açmaktadır. TÜİK verilerine göre 2020 yılında çalışmayan her 3 kadından biri ev işlerini gerekçe göstermiştir²⁷. Kadınların maddi karşılığı olmayan ev içi işlere ayırdıkları süre ile işgücüne katılımları arasında ters orantılı bir ilişki mevcuttur²⁸. Ülkemizde ev içi ve bakım faaliyetine, çalışan kadınların günde ortalama 3 saat 31 dakika, çalışan erkeklerin ise 46 dakika ayırdığı belirlenmiştir²⁹. Erkeklerin işsiz kalmaları ya da eşlerinin çalışması halinde daha çok evi işi yaptıkları belirlense de her halükarda bu durum “yardım” olarak algılanmakta, kadının sosyal statüsü veya istihdam durumundan bağımsız olarak kadınlar ev

²¹ TÜİK, İstatistiklerle Kadın, 2019.

²² Dünya Ekonomik Forumu tarafından yayınlanan 2020 Küresel Cinsiyet Uçurumu Raporu’na göre Türkiye, istihdama katılım ve olanakları yönüyle 153 ülke arasında 130. sırada yer almaktadır. World Economic Forum, Global Gender Gap Report 2020, http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2020.pdf, (Erişim Tarihi: 28.01.2020) s.343.

²³ TÜİK, İşgücüne Dahil Olmayanların Yıllara Göre İşgücüne Dahil Olmama Nedenleri, 2020.

²⁴ World Bank, State Plannig Organization, Female Labor Force Participation in Turkey: Trends, Determinants and Policy Framework, The World Bank Report No 48508-TR, 2009, s.19-20.

²⁵ Toplumsal cinsiyet-üretim ilişkisi için detaylı bkz. ECEVİT, Yıldız: “Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisine Başlangıç”, Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi, Ed. Yıldız Ecevit, Nadide Karkıner, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2011, s.4-5.

²⁶ DEDEOĞLU, Saniye: “Toplumsal Cinsiyet Rollerini Açısından Türkiye’de Aile ve Kadın Emeği”, Toplum ve Bilim, 86(3), 2000, s.152-153.

²⁷ TÜİK, İşgücüne Dahil Olmayanların Yıllara Göre İşgücüne Dahil Olmama Nedenleri, 2020.

²⁸ FERRANT, Gaëlle/PESANDO, Luca Maria/NOWACKA, Keiko: “Unpaid Care Work: The Missing Link in the Analysis of Gender Gaps in Labour Outcomes”, OECD Development Centre, https://www.oecd.org/dev/development-gender/Unpaid_care_work.pdf, (Erişim Tarihi: 31.01.2021), s.5.

²⁹ TÜİK, Zaman Kullanım Araştırması, 2014-2015; Benzer saha araştırmaları için bkz. EKER, Hülya: “Toplumsal Cinsiyet Bağlamında İş Dışı Zaman Kullanımı: Kamuda Çalışanlar Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme”, Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 8(15), 2018, s.1228-1229; FERRANT/PESANDO/NOWACKA, s.1.

işlerinin asıl yüklenicisi olarak görülmektedir³⁰. Bu veriler göstermektedir ki, kapalı kapıların ardında yaşanan eşitsiz iş bölümü özellikle çalışan kadınları cezalandırmakta bir nevi “çift vardiya”ya yol açmaktadır³¹. Şu halde zamanının önemli kısmını ev işleri için harcayan kadının önünde üç seçenek durmaktadır. İlk seçenekte ev içindeki eşitsiz iş bölümü, kadınların kariyerlerine odaklanmalarına imkan vermeyecek ve kadınlar “süperkadın” olmadıkları sürece işlerinde terfi etme ve gelirlerini artırma ihtimalleri azalacaktır. Her halükarda “zaman yoksulu”³² olacak olan bu kadınlar bir yandan ev içi ve bakım yükümlülüklerini diğer yandan da işlerinin gereğini üstlenerek ağır bir yükü taşıyacaklardır. İkinci seçenekte kadınlar kısmi süreli/esnek çalışma modellerini tercih etmek zorunda kalacak ve bunun tabii bir sonucu olarak da düşük gelire razı olacaklardır³³. Son seçenekte ise hem iş hem ev içi ve bakım yükümlülükleri ağır olduğundan kadın çalışanlar 2019 yılında 494 bin kadının yaptığı üzere işten ayrılacaktır. Oysa aynı saikle işinden ayrılan erkek sayısı kadın sayısının sadece %3’ü kadardır³⁴. Görülmektedir ki sözü edilen ev işleri ve çocuk bakımı gibi işler için eşlerden biri arasında seçim yapmak gerektiğinde bu seçim ezici çoğunlukla kadından yana sonuçlanmaktadır³⁵. Diğer yandan bazı ülkelerde gayrisafi milli hasıla hesabına ev içi emeğin değerinin dahil edilmesiyle bir ev kadınının ev içi çalışmasının nakdi karşılığı ortaya çıkmıştır. Buna göre milli gelire en az yüzde 25’lik bir katkı sağlayan ev içi emeğin değeri aylık asgari ücretin yüzde 71’ine karşılık gelmektedir. Bu katkısına rağmen ev kadınları maaş almamakta, emekli olmamakta ve kendi başına sosyal güvenlik imkanlarından yararlanamamaktadır³⁶.

Toplumsal cinsiyet rol dağılımının kadının yoksulluğuna bir diğer etkisi de mesleklerin “kadın işi” ve “erkek işi” şeklinde ayrışmasıyla gerçekleşmektedir. Kadın işi olarak görülen meslekler sayıca daha az olup çoğunlukla toplumsal cinsiyet rolleri ile örtüşmektedir. Kadınlar temizlik, çocuk, yaşlı ve hasta bakıcılığı ya da nitelik gerektirmeyen emek yoğun, düşük ücretli, geçici işlere daha uygun görülmektedir³⁷. Güncel verilere göre Türkiye’de istihdam edilen kadınların yüzde 41,3’ü kayıt dışı çalışmaktadır³⁸. Çalışan her beş kadından biri ücretsiz aile işçisidir³⁹. Ev ve işe dair mekân ayrımının olmadığı esnek zamanlı bu tür çalışma, kadınların ev işleri/çocuk bakımı gibi toplumsal rollerini çalışırken de sürdürmesine olanak sağladığı için sıkça tercih edilmektedir⁴⁰.

Saha araştırmaları sonucunda ortaya çıkan bir başka sonuç bize Türkiye’de kadının iş gücüne katılımını etkileyen unsurlardan birinin; ailenin erkek üyelerinin kadının çalışmasına karşı olumsuz tutumunu göstermiştir. Özellikle geleneksel ailelerde kadınların çalışması ev içindeki erkek otoritesini sarsıcı bulunurken, kadınların çalışma koşullarına dair güvenlik kaygıları da sık tekrar edilen gerekçelerdendir. Eşlerinin çalışmasına karşı olmayan bazı erkekler ise kadınların erkeklerden uzak, hemcinsleriyle birlikte ve kendi denetimleri altında olabilecek alanlarda çalışmalarını şart koşmaktadır⁴¹. Bu da çalışmak isteyen kadınları bu koşullara uyan; “kadın işi” olarak nitelendirilen meslekleri, kayıt dışı veya evde çalışmayı tercih etmek zorunda bırakmaktadır. Diğer yandan kadın ve erkeklerin belirli bir mesleğe yönelmelerini etkileyen hususlar aynı zamanda

³⁰ ECEVİT, Yıldız: “Aile, Kadın ve Devlet İlişkilerinin Değerlendirilmesinde Klasik ve Yeni Yaklaşımlar”, Kadın Araştırmaları Dergisi, (1), 1993, s.27; Kalkınma Bakanlığı, On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023) Kadının Kalkınmadaki Rolü, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, 2018, s.84.

³¹ HOCHSCHILD, Arlie Russell/MACHUNG, Anne: The Second Shift: Working Parents and the Revolution at Home, New York, Viking, 1989; SALIDO, Olga/MORENO, Lois: “İspanya’da Kadın İstihdamı ve İspanyol Refah Rejiminin Gelişimi”, Akdeniz’de Kadın İstihdamının Seyri, (der.) Ayşe Buğra ve Yalçın Özkan, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s.44,50.

³² BARDASI, Elena/WODON, Quentin: “Measuring Time Poverty and Analyzing Its Determinants: Concepts and Application to Guinea,” Gender, Time Use, and Poverty in Sub-Saharan Africa, (ed.) C. Mark Blackden, Quentin Wodon, The World Bank, 2006, s.84.

³³ SALIDO/MORENO, s.43-44,46.

³⁴ Emek Araştırma Raporu: Türkiye’de Kadın Emeği, DİSK/GENEL-İŞ, Mart 2020, <http://cloudsdomain.com/uploads/dosya/21031.pdf>, (Erişim Tarihi: 28.01.2020).

³⁵ TÜİK, İş ve Aile Yaşamının Uyumunu, II. Çeyrek, 2018; ERGÜNEŞ, Nuray: “Kadın İstihdamı Evet Ama Nasıl? Türk Tabipler Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi”, 15(56), 2015, s.33.

³⁶ DEVRİM, Melishan: “Ev İçi Emeğin Değeri Nedir?” <https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2018/11/25/ev-ici-emeğin-değeri-nedir>, (Erişim Tarihi: 02.01.2021).

³⁷ PARLAKTUNA, İnci: “Türkiye’de Cinsiyete Dayalı Mesleki Ayrımcılığın Analizi”, Ege Akademik Bakış, 10(4) 2010, s.1222.

³⁸ Emek Araştırma Raporu: Türkiye’de Kadın Emeği, Mart 2020.

³⁹ TÜİK, İşgücü İstatistikleri, Ağustos, 2020.

⁴⁰ PARLAKTUNA, s.1227

⁴¹ SANCAR, Serpil: Erkeklik: İmkansız İktidar, Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler, Metis Yayınları, İstanbul, 2009, s.70,73.

işverenin kadın ve erkek çalışan tercihinin de belirleyicilerindedir. Yapılan araştırmaların ortak bulgularına göre işverenler kadın çalışan tercih etmemelerinin başlıca sebepleri olarak; kadınların çalışma hayatlarının sık kesintiye uğraması ve hane içi sorumlulukları nedeniyle verimlerinin düşük olacağını belirtmektedir. Doğum izni alınması, ailevi sorumluluklar nedeniyle seyahat ve fazla mesai güçlüğü yaşanması işveren nezdinde kadını erkeklere nazaran daha pahalı işçiler haline getirmektedir. Bu durum ise işverenin kadınları istihdam edeceği işlerin türünü etkilemekte, kadınlar işi bıraktıkları takdirde yerlerinin kolaylıkla doldurulabileceği işlerde istihdam edilmektedir⁴². İşe alınırken son tercih edilen kadın işten çıkarmada ilk tercih edilen olmaktadır⁴³. Nitekim çalışma süresi erkeklerde 39,3 yıl iken, kadınlarda 19,0 yıl olarak tespit edilmiştir⁴⁴. Türkiye’de kadınların çalışma hayatının sıklıkla kesintiye uğraması kadınların tecrübesinin sınırlı, veriminin az ve gelirinin düşük olmasına yol açmaktadır⁴⁵. Böylece bir kısır döngü gerçekleşmekte; düşük gelirli işlere yöneldikçe kadınlar yoksullaşmakta, yoksullaşan kadınlar düşük gelirli ve güvencesiz işlere razı olmaktadır⁴⁶.

Çalışma hayatında fırsat eşitliğini zayıflatan cinsiyet ayrımcılığı ülkemizde hem doğrudan hem de dolaylı olarak uygulanmaktadır. Ücret ayrımcılığının yanı sıra işe alım sürecinde işin niteliği ile ilgisi olmamasına rağmen “bay” olma şartının aranması, iş görüşmelerinde kadınlara medeni durumlarının, çocuk sahibi olma yönündeki planlarının, varsa çocuklarının yaşlarının sorulması gibi uygulamalar kadınlara yönelik cinsiyet ayrımcılığının en sık rastlanan örneklerindedir. Bu soruların genellikle kadınlara sorulmasının temelinde ise ev işlerinden ve çocuk bakımından kadının sorumlu olduğu anlayışı yatmaktadır⁴⁷. Üstelik bu yaklaşım her iki cinsin hangi meslekleri yapip yapamayacağına etki etmekle kalmamakta, kadınların mesleklerini icra ederken üst kademedeki pozisyonlarda çalışıp çalışmayacağı hususunda da belirleyici rol oynamaktadır. Terfi ayrımcılığı cinsiyete dayalı mesleki ayrımcılığın bir uzamı olup ülkemizde oldukça yaygındır⁴⁸. Başta 100 No’lu Eşit Ücret Sözleşmesi’ne, Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi’ne ve Anayasanın 10. maddesi’ne aykırılık teşkil eden, özellikle evli ve çocuklu kadınlar aleyhine olan bu uygulamalar işe alma, ücretlendirme, terfi ve işten çıkarma aşamalarının tamamına sirayet ederek kadın yoksulluğunu peyderpey inşa etmektedir.

Kadın yoksulluğunun izini hane içi eşitsizlikte sürerken değinilmesi gereken son husus çalışan kadınların gelirlerini nasıl harcadığı, bir başka deyişle gelirlerini kontrol edemedikleridir. Zira hane gelirinin ve kaynakların kadın ve erkek arasındaki paylaşımı kadın erkek arasındaki güç ilişkisiyle yakından ilgilidir⁴⁹. Gelirin kim tarafından kontrol edildiğine ilişkin yapılan TAYA saha araştırması sonuçlarına göre; harcamalara yönelik kararlar ağırlıklı olarak erkek tarafından alınmakta ve hane geliri eşler arasında eşit paylaşılmamaktadır⁵⁰. Türkiye’de çalışan her beş kadından birinin ücretsiz aile işçisi olması⁵¹ ve gayrimenkul mülkiyetinin %65’ten fazlasının erkeklere ait olması⁵², sözü geçen saha araştırması bulgularını teyit eder mahiyettedir. Bunun başat sebebi ise Whitehead’a göre, kadının ve erkeğin gelirinin aile içinde var olan güç ilişkisinden nasibini alarak cinsel bir kimlik kazanmasıdır. Kadınların gelirlerinin geçici olarak algılanması, ekstra giderler için harcanması ve ailenin gelir ve giderlerinden birinci derecede aile

⁴² BARAN, Aylin Görgün/BAKACAK, Ayça Gelgeç/ELDEM, Canet Tuba/BARUTU, HİKMET Fatma: İş Hayatında Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İÇASİFED Üyesi İşverenlerin Eğilim ve Beklentileri Açısından Değerlendirilmesi, The World Bank, 2016, <http://kasum.ankara.edu.tr/files/2013/02/İŞ-HAYATINDA-TOPLUMSAL-CİNSİYET-EŞİTLİĞİNİN-İÇASİFED-ÜYESİ-İŞVERENLERİN-EĞİLİM-VE-BEKLENTİLERİ-AÇISINDAN-DEĞERLENDİRİLMESİ.pdf>, (Erişim Tarihi: 30.01.2020), s.11-12,31; PARLAKTUNA, s. 1219.

⁴³ Devlet Memurları Kanunu ve İş Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı ve Avrupa Birliği Uyum; Sağlık, Aile, Çalışma ve Sosyal İşler ile Plan ve Bütçe Komisyonları Raporları (1/948), <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem22/yil01/ss834m.htm>, (Erişim Tarihi: 04.04.2021).

⁴⁴ TÜİK, İstatistiklerle Kadın, 2019.

⁴⁵ PARLAKTUNA, s.1226,1227.

⁴⁶ Emek Araştırma Raporu: Türkiye’de Kadın Emeği, Mart 2020.

⁴⁷ BARAN/BAKACAK/ELDEM/BARUTU/HİKMET, s.30.

⁴⁸ TÜİK 2018 verilerine göre şirketlerde üst düzey ve orta kademe yönetici pozisyonundaki kadın oranı %17,3 olarak tespit edilmiştir. TÜİK, İstatistiklerle Kadın, 2018.

⁴⁹ ŞENER, s.57-58.

⁵⁰ UYSAL, Gökçe/DURMAZ ASLAN, Mine: Türkiye’de Kadınların İş gücü Piyasasına Katılma Kararını Belirleyen Etmenler, Türkiye Aile Yapısı İleri İstatistik Analizi, Ankara, 2018, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, s.195.

⁵¹ Emek Araştırma Raporu: Türkiye’de Kadın Emeği, s.3.

⁵² TÜİK Konut Satış İstatistikleri, Aralık 2020; BM Toplumsal Cinsiyet Göstergeleri 2018, <http://www.skdturkiye.org/esit-adimlar/yakin-plan/tuikten-yeni-toplumsal-cinsiyet-gostergeleri>, (Erişim Tarihi: 07.02.2021).

reisinin (erkek) sorumlu olduğu anlayışı, kadınların çalışmaları bile gelirlerini kontrol edememelerinin başlıca sebeplerini oluşturmaktadır⁵³.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dair tüm bu veriler, yoksulluğu sosyal bir statü, bir insan ilişkisi olarak ele alan Sahlins'i doğrular mahiyettedir⁵⁴. Bu ilişkiyi tayin eden temel kaide ise insan hakları taleplerini ortaya çıkaran iradenin de temel mottosu olan eşitlik. Eşitlik ilkesi bizzat bir insan hakkı olmakla beraber diğer hak ve hürriyetlere de zemin teşkil etmektedir. Görüldüğü üzere toplumsal cinsiyet eşitsizliği; kadının eğitim hakkını, çalışma hakkını, adil ücret hakkını, sosyal güvenlik hakkını, mülkiyet hakkını, maddi ve manevi varlığı geliştirme hakkını doğrudan etkilemektedir. Bu ihlaller zinciri, kadın yoksulluğunu bir kısır döngüye hapsetmekte ve böylece kalıcılaştırmaktadır. Şu halde kadın yoksulluğunu kişi, aile ve toplum ekseninde ele almak gerekmektedir. Bu durumda kadın yoksulluğu bir yanı sıra eşitlik ve sosyal devlet ilkesi açısından insan hakları hukukunu bir diğer yanı sıra karı-koca ilişkisi açısından aile/nafaka hukukunu ilgilendirmektedir. Aile içinde karı ve koca arasındaki ilişkinin kadınların çalışma kararında, iş tercihinde ve terfisinde belirleyici rol oynaması süresiz yoksulluk nafakasının ana eksenini oluşturmaktadır. Ülkemizde kadınların ortalama olarak 25 yaşında evlendiği, 28 yaşında anne olduğu ve yaşamlarının önemli kısmını evli olarak geçirdikleri göz önünde bulundurulduğunda⁵⁵ hane içi ilişkilerin kadının gelir kapasitesi üzerinde belirleyici etkileri olacağını öngörmek mümkündür.

IV. YOKSULLUK NAFKASININ GEREKÇESİ

2018 TAYA verileri ve saha araştırması sonuçları göstermektedir ki Türkiye'de evliliğe ilişkin tutumlar dönüşmekte olsa da evlilikler hala geleneksel değerler üzerine kurulmakta ve aile pratikleri geleneksel değerleri sürdürmektedir. Hane içi görev bölüşümü, karar verme, kadının çalışması ve mülk sahipliği gibi konular aile içinde hala geleneksel cinsiyet rollerine göre işlemektedir⁵⁶. Odağında görev ve sorumluluğun bulunduğu, karı-koca rollerinin çoğunlukla toplumsal cinsiyet rolleri üzerine inşa edildiği geleneksel ailede erkek öncelikle aileyi geçindirmek ve korumakla, kadın öncelikle ev işleri ve çocuk/hasta/yaşlı bakımı gibi bakım faaliyetlerini yerine getirmekle yükümlüdür⁵⁷. Erkeğin para kazanarak evi geçindirdiği, kadının ise evlilik nedeniyle beşeri sermayesinden⁵⁸ ya da kariyerinden ödün verdiği bu geleneksel düzenin temel belirleyicisi, evliliğin bir ömür boyu süreceğine yönelik haklı güvendir⁵⁹. Elbette tüm ülkede var olan genel geçer bir aile yapısından bahsetmek olanaksızdır. Bunun yanı sıra bölge/kır/kent farklılıkları ya da toplumsal sınıfların içindeki ekonomik ve sosyal farklar sözü edilen geleneksel aile modelinin etkilerinin farklı düzeylerde tecrübe edilmesine neden olmaktadır⁶⁰. Bununla beraber yoksulluk nafakası çoğunlukla alt ve orta gelirli ailelerin boşanması halinde söz konusu olmaktadır. Majör verilere göre ise alt ve orta gelirli ailelerin büyük çoğunluğu geleneksel aile yapısına sahiptir⁶¹. Her ne kadar yoksulluk nafakası sıklıkla zengin veya ünlülerin boşanmalarıyla gündeme gelse de marjinal örnekleri geride bırakırsak sıradan vatandaşların nafaka deneyimi daha incelikli ve sancılıdır.

Ahlaki sorumluluk, zayıfın korunması, sosyal devlet yoksulluk nafakasına ilişkin ileri sürülen gerekçelerin başlıcalarındandır. Bir diğer gerekçe ise, evliliğin uzun süren bir birliktelik tahayyülüne dayanması ve özellikle geleneksel toplumlarda evliliğin tarafların yaşamına kalıcı

⁵³ DEDEOĞLU, s.153.

⁵⁴ SAHLINS, Marshall David: *Stone Age Economics*, Aldine de Gruyter, Newyork, 1972.

⁵⁵ TÜİK, *Dünya Nüfus Günü*, 2020.

⁵⁶ KOÇ, İsmet/SARAÇ Melike: "Türkiye'de İlk Evlilik Yaşının ve Evliliğe İlişkin Pratiklerin Değişimi ve Boşanma ile İlişkisi (2006-2016)", *Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Türkiye Aile Yapısı İleri İstatistik Analizi*, 2018, Ankara, s.87; BEŞPINAR, Fatma Umut: "Türkiye'de Evlilik", *Türkiye Aile Yapısı Araştırması, Tespitler Öneriler, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü*, 2014, s.167.

⁵⁷ WEITZMAN, Lenore J.: "To Love, Honor, and Obey? Traditional Legal Marriage and Alternative Family Forms", *The Family Coordinator*, 24(4), 1975, s.532; İMAMOĞLU, Olcay: "Değişen Dünyada Değişen Aile-İç Roller", *Kadın Araştırmaları Dergisi*, (1) 1993 s.58.

⁵⁸ Beşeri sermaye kişinin bilgisinin kabiliyetinin tecrübesinin ve zamanın toplamını ifade etmektedir. *Oxford Learner's Dictionaries*, <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/human-capital>, (Erişim Tarihi: 03.01.2021).

⁵⁹ ELLMAN, Ira Mark: "The Theory of Alimony", *California Law Review* 77(1), 1989, s.42-43.

⁶⁰ ACAR, Feride: "Türkiye'de Kadınların İnsan Hakları: Uluslararası Standartlar, Hukuk ve Sivil Toplum", *Kadın Hakları Uluslararası Hukuk ve Uygulama*, (ed.) Burcu Yeşiladalı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları (305), 2010, s.20.

⁶¹ Türkiye'de Evlilik Tercihleri, *Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü*, <https://ailevecalisma.gov.tr/uploads/athgm/uploads/pages/arastirmalar/tu-rkiyede-evlilik-tercihleri-aras-tirmasi-2015.pdf>, (Erişim Tarihi, 04.04.2021), s.29.

etkisidir. Zira eşlerin yaşamlarını şekillendiren, boşanma sonrasında da etkilerini sürdüren olguların tohumları evlilik devam ederken atılmaktadır⁶². Buna göre yoksulluk nafakasının temel varsayımı şudur: Boşanma sonrası yoksulluk nafakasına konu olan “mali güç” evlilikten bağımsız değerlendirilemez. Boşanma sonrası bir tarafın geliri yalnızca o tarafın bireysel çabalarının değil birlikte kurulan ortak yaşam düzeninin de bir ürünüdür⁶³. Evlilik birliği süresince alınan kararlar sadece o süreçteki malvarlığını şekillendirmekle kalmaz. Aynı zamanda boşanma sonrası yılları da kapsayacak şekilde her iki tarafın mali gücünü öngörülebilir şekilde etkiler. Taraflardan birinin aralarında kan bağı olmamasına rağmen diğer tarafa karşı süresiz bir mali yükümlülük altına girdiği yoksulluk nafakasının kökeninde, evlilik birliği ile gerçekleşmiş ve etkisi süresiz olan karar ve olaylar yatmaktadır. Çalışma boyunca yer verilen Türkiye istatistik verilerinden anlaşıldığı üzere ülkemizde yaygın olan geleneksel aile modelinde çoğunlukla erkek yatırımını kendi beşeri sermayesine yaparken, kadın yatırımını evliliğin bizatihi kendisine yapmaktadır⁶⁴. Bunun bir sonucu olarak da evlilik kadınların gelir kapasitesini azaltırken erkeklerinkini artırmaktadır. Zira geleneksel evliliklerde kadın çoğu zaman aile yararını kendi gelir kapasitesinin önüne koymaktadır. Oysa karı ve kocanın bu kararı rasyonel görüp birlikte aldığı durumlar bile bu kararın kadınların genellikle ailelerinin yararına aldığı bir karar olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Ailenin öncelenmesiyle alınan bu kararların kadının gelirini, kıdemini, terfisini ve emekliliğini yakından etkilemesi nedeniyle uzun vadeli ekonomik sonuçları olacağı göz ardı edilmemelidir. Örneğin evliliğinin başlangıcında geliri ne olursa olsun, çocuklarıyla evde kalmak adına çalışmaya üç yıllık bir ara vermesi bile bir kadının bundan sonrası için gelirini üçte bir oranında azaltabilmektedir⁶⁵. Evliliğin ömür boyu sürecek bir kader ortaklığı olarak telakki edilmesi nedeniyle, kocasının başarısına zemin hazırlayan kadın zamanı geldiğinde ektiğini biçmeyi ve böylece kendi potansiyel kaybını telafi etmeyi beklemektedir. Nitekim “her başarılı erkeğin arkasında bir kadın yatar” aforizması ile de ifade edilen bu vaziyet, kadınların tüketici değil bu başarıların üretilmesinde pay sahibi olduğunu göstermektedir. Bu nedenle yoksulluk nafakasını evlilik sırasında kurulan düzene bağlı olarak kazanılan ve kaybedilen gelir kapasitesi ile ölçmek yoksulluk nafakasına adil ve tatmin edici bir gerekçe oluşturmaktadır⁶⁶. Zira ampirik bulgular evliliğin sadece kadının beşeri sermayesini azaltmadığını aynı zamanda erkeğin beşeri sermayesini artırdığını göstermektedir⁶⁷. Mali gücü başlangıçta genel olarak mütevazı olan erkeklerin evlilik süresince gelir kapasitesi artmakta, çoğunlukla kırklı yaşlarının ortalarında zirveye ulaşmaktadır⁶⁸. Evli erkeklerin bekar erkeklere nazaran üst düzey pozisyonlara ulaşmada daha çok avantaja sahip olduğu görülmektedir. Erkeklerde evliliğin kadınların aksine kariyerlerine pozitif katkı sunmasının başat sebeplerinden biri; erkeklerin evlilik boyunca kadınların aksine kendi kazanç kapasitesine yatırım yapabilmesidir⁶⁹. Bu katkı yemek, temizlik vs. gibi ev işlerinin yapılması, çocukların/hastanın/yaşlının bakımının üstlenilmesi gibi konularda zaman ve emek tasarrufu şeklinde olmakta, böylece erkekler kariyerlerine daha çok zaman ve emek harcayabilmektedir. Nitekim boşanmanın ev işi performansı üzerindeki etkilerinin ele alındığı bir çalışmada, erkeklerin boşandıktan sonra ev işlerine harcadıkları zamanı önemli ölçüde artırdıkları, kadınların ise ev işine harcadıkları zamanı orta derecede azalttığı ortaya konmuştur⁷⁰. Görülmektedir ki kadının evlilik

⁶² İsviçre Federal Mahkemesi içtihatları süresiz nafaka ile “yaşam biçimlendirici evlilik” (“lebensprägend”) arasında bir bağ kurmuştur. Buna göre eşlerin boşanma sonrası yaşamlarını kalıcı olarak etkileyen evlilik (müşterek bir çocuğun varlığı, çocuğun bakıma muhtaç olması gibi) yaşam biçimlendirici evliliştir. HAUSHEER Heinz/WOLF Stephan: “Grounds for Divorce and Maintenance Between Former Spouses Switzerland”, <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Switzerland-Divorce.pdf>, (Erişim Tarihi: 06.02.2021), s.24,26.

⁶³ CARBONE, June: “Income Sharing: Redefining the Family in terms of Community”, *Houston Law Review*, 31(2), 1994, s.372-373.

⁶⁴ ELLMAN, s.41,42

⁶⁵ MCMULLEN, Judith G.: “Alimony: What Social Science and Popular Culture Tells Us about Women, Guilt, and Spousal Support after Divorce,” *Duke Journal of Gender Law and Policy*, 19(1), 2011, s.56.

⁶⁶ ELLMAN, s.42,49.

⁶⁷ SINGER, Jana B.: “Alimony and Efficiency: The Gendered Costs and Benefits of the Economic Justification for Alimony”, *Georgetown Law Journal*, 82(7), 1994, s.2444.

⁶⁸ 2018 verilerine göre 40’lı yaşlarda kadın ve erkek arasındaki ücret farkı erkeklerin lehine %25,9 olup takip eden yaşlarda bu fark sürmektedir. Anne olan ve olmayan kadınlar arasında ücret farkı %11 iken; anne baba kıyasında bu fark annelerin aleyhine %19’a çıkmaktadır. Cinsiyete Dayalı Ücret Farkının Ölçümü Türkiye Uygulaması, Uluslararası Çalışma Örgütü, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_756659.pdf, (Erişim Tarihi: 31.01.2021), s.11; TÜİK, İstatistiklerle Kadın, 2019.

⁶⁹ CARBONE, s.376-377.

⁷⁰ LEOPOLD, Thomas: “Gender Differences in the Consequences of Divorce: A Study of Multiple Outcomes”, *Demography*, Springer; PAA, 55(3), 2018, s.772.

nedeniyle kaybettiği gelir kapasitesi eşine artış olarak dönmektedir⁷¹. Bu koşullarda kariyerini inşa eden koca, boşanma durumunda evlilik sürecinde yatırım yaptığı beşeri sermayesini bir saniyede alıp ayrılabilir. Oysa aynı kadın için geçerli değildir. Kadın evliliğine ertelenmiş bir getiri beklentisiyle önemli yatırımlar yapmakla kalmayıp aynı zamanda bu yatırımları yaparken beşeri sermaye varlıklarını tüketmektedir. Çünkü kadınların boşanma durumunda cinsel çekiciliğinin ve doğurganlığının en yüksek olduğu, ev hizmetlerinin en çok talep gördüğü yıllarını geri alması mümkün değildir⁷². Bunun yanı sıra çocuk sahibi olmak velayet sahibi ebeveyn açısından ciddi bir sorumluluk gerektirmektedir. Her ne kadar çocuklar için ayrı bir nafaka ödense de çocuğun sorumluluğunun gerekleri velisinin hayatını ciddi düzeyde şekillendirecektir. Ülkemizde velayetin çoğunlukla anneye verildiği ve bunun da “doğal” kabul edildiği göz önünde bulundurulduğunda, istihdama katılımı zaten düşük düzeyde olan kadının çalışması bir kez de bu yolla zorlaşmış olacaktır. Şu halde kendini çocuk yetiştirmeye adanmış (adaması beklenen) kadının, kendini işgücünde başarıya adanmış olan (adaması beklenen) erkekten beşeri sermaye ve gelir kapasitesi yönüyle daha dezavantajlı olduğu ortadadır⁷³.

Bu açıklamalar ışığında yoksulluk nafakasının temel gerekçesi aşıkardır. Yoksulluk nafakasının hukuksal dayanağını; kadın veya erkek fark etmeksizin evlilikle kaybedilen beşeri sermayenin tazmini oluşturmaktadır. Yoksulluk nafakasının muhatabının eş olması ise bir tarafın evliliği nedeniyle kaybettiği gelir kapasitesinin diğer eşe artış olarak dönmektedir⁷⁴. Ülkemizde ev içi emek boşanma sonrası mal varlığı paylaşımının bir unsurudur. Fakat burada gerçekleşen, evlilik birliği devam ederken kadının sunmuş olduğu katkının karşılığının ödenmesidir. Oysa yoksulluk nafakasının özünde gelirin değil gelir kapasitesinin değerlendirilmesi vardır. Yoksulluk nafakası ile beşeri sermayesini evlilik için feda eden ve yoksulluğa düşen eşin kaybının telafisi amaçlanmaktadır. Bir başka deyişle yoksulluk nafakasının icabında süresiz olarak ödenmesini gerektiren; kadının evlilik birliği devam ederken sunmuş olduğu katkının kadının beşeri sermayesine olan süresiz etkisinin telafi gereğidir. Şu durumda nafaka, ihtiyacı gidermeye yönelik genel bir talepten ziyade yoksullukla sonuçlanan belirli bir tür kayıp için tazminat olarak düşünüldüğünde, sorumluluğun da neden eski eşe düşmesi gerektiği anlaşılır olmaktadır⁷⁵.

Bu kaybı tespit etmek için uygulanabilecek en uygun yöntem; tarafların bekar kalsaydı elde edeceği gelir kapasitesi ile boşanma üzerine gerçekleşen fiili gelir kapasitesi arasındaki farkı tespit etmektir⁷⁶. Fakat bu yöntem çeşitli zorlukları içinde barındırmaktadır. Öncelikle hanenin içinin, sorumlulukların paylaşılma düzeninin, karar alma dinamiklerinin nasıl işlediğini tam olarak bilmek mümkün değildir. Hangi noktada eşin veya toplumsal baskının hangi noktada kişinin hür iradesinin baskın geldiği bir ispat güçlüğü sorunu doğurmaktadır. Üstelik sözü edilen olguların gelir kapasitesini ne ölçüde etkilediğini tespit etmek de kolay değildir. Bu durumda yapılması gereken bir yandan ülke geneline ait majör verilerden faydalanmak diğer yandan da somut durumun koşulları uyarınca hakkaniyeti gözetmek olacaktır. Nitekim bütün adalet ilkeleri her dezavantajlı bireyin değil genel olarak en dezavantajlı grubun üstünde durmaktadır⁷⁷. Bu durumda Türk yasa koyucusunun yoksulluk nafakasının kriteri olarak “yoksulluk” olgusunu belirlemesini bu amaca hizmet eden kestirme bir yaklaşım olarak değerlendirmek mümkündür. Çünkü yoksulluk kriteri temelde ülke genelinin sosyo-ekonomik ortalamasını hesap etmeyi gerektirmektedir. Bu kriterin hakim takdir yetkisi ile tamamlanması, karı-koca arasındaki asimetric ilişkinin yoksulluk ekseninde değerlendirilmesini olanaklı kılmaktadır. Diğer yandan yoksulluk ölçütü ispat güçlüğüne kolaylaştırarak meşruyet tartışmalarını en aza indirmektedir.

V. MEVZUAT DEĞİŞİKLİĞİ ÖNERİLERİNE İLİŞKİN DEĞERLENDİRMELER

Yoksulluk nafakasına ilişkin yasal değişiklik önerisi siyasi gündeme 2016 yılında TBMM tarafından hazırlanan “Aile Bütünlüğünü Olumsuz Etkileyen Unsurlar ile Boşanma Olaylarının Araştırılması ve Aile Kurumunun Güçlendirilmesi İçin Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi

⁷¹ ZACCOUR, Suzanne: “All Families Are Equal, But Do Some Matter More than Others: How Gender, Poverty, and Domestic Violence Put Quebec's Family Law Reform to the Test”, *Canadian Journal of Family Law*, 32(2), 2019, s.471-172.

⁷² ELLMAN, s.42-44.

⁷³ SINGER, s.2433.

⁷⁴ ZACCOUR, s.471.

⁷⁵ ELLMAN, s.54.

⁷⁶ SINGER, s.2448-2449.

⁷⁷ WEATHERFORD, Roy C.: “Discussions Defining the Least Advantaged”, *Equality and Liberty*, Macmillan, London, 1991, s.37-38.

Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu” ile taşınmıştır⁷⁸. Bu süre zarfında yoksulluk nafakasına ilişkin herhangi bir yasa tasarısı kamuoyuna açıklanmamış fakat çokça tartışılmış, bazı siyasi partilerin kanun teklifinde yer vermeyi planladığı çözüm önerileri basın yayın organlarında zikredilmiştir. Komisyon raporu ile de örtüşen başlıca çözüm önerileri: yoksulluk nafakasının süre ile sınırlanması ve bir fon oluşturularak yoksulluk nafakasının bu fondan ödenmesidir. Şu halde önerilen çözüm önerilerinin işlevselliğinin masaya yatırılmasında fayda vardır.

A. Yoksulluk Nafakasının Süre ile Sınırlanması

Yoksulluk nafakasına süre ile sınırlı olarak hükmedilmesi gerektiğini savunanlar, nafaka süresinin evlilik süresine denk olmasını veya yoksulluk nafakası için alt ve üst süre sınırının belirlenmesini önermektedir. Yoksulluk nafakasının süresinin belirlenmesinde evlilik süresinin baz alınması gerektiği düşüncesinin temel önermesi şudur: Evlilik uzadıkça evliliğin taraflar üzerindeki kalıcı etkisi artar, evlilik kısdaldıkça evliliğin taraflar üzerindeki kalıcı etkisi azalır⁷⁹. Bu önerme, doğruluk payı içermekle beraber genelgeçer bir önerme değildir. Örneğin ebeveyn olmak evlilik kısa sürmüş dahi olsa velayeti alan tarafın kalan yaşamı üzerinde kalıcı etkiye neden olmaktadır. Özellikle devletin kadına bakışının “eş” ve “anne” odaklı olduğu geleneksel toplumlarda bu tipolojiye⁸⁰ sadakatin tutarlılık arz etmesi, politikaların bütünlüğü ve anlamlı sonuçlar üretmesi için şarttır. Kadından öncelikle “eş” ve “anne” olmasını beklerken boşanınca öncelikle “çalışan” olmasını beklemek; özellikle eğitimleri ve çalışma tecrübeleri olmayan ya da evlilik/çocuk nedeniyle sekteye uğrayan kadınlar için ağır sonuçlara yol açacaktır. Dolayısıyla yaş, eğitim, geçimini sağlama yeteneği, müşterek çocuğun varlığı, müşterek çocuğun özel gereksinimlerinin olup olmadığı gibi hususlar dikkate alınmaksızın sadece evlilik süresine bakarak yoksulluk nafakasına süre biçilmesi hakkaniyete uygun bir düzenleme olmayacaktır.

Yoksulluk nafakası için alt ve üst süre sınırı getirilmesini öngören değişiklik önerilerini de aynı ekseninde ele almak mümkündür. Her ne kadar sıklıkla 5 ve 10 yıl gibi sayılar zikredilse de neden bu zaman aralıklarının seçildiğine ilişkin bir gerekçeye rastlanmamaktadır. Ülkemizde kadınların yeniden ne zaman evlendiğine, ne zaman istihdam edildiğine ya da boşanma ile düştüğü yoksulluktan ortalama olarak ne zaman kurtulabildiğine ilişkin resmi bir veri olmadığı halde bu tür rakamların telaffuzu sınırlamanın keyfiliğini gündeme getirmektedir. Benzer bakış açısıyla nafaka süresinin belirlenmesi için “evlilik süresi”, “çocuk sayısı” gibi kıstaslar öngörülmesi hâkimin takdir yetkisinin alanının daralması sonucunu doğuracaktır. Oysa takdir yetkisi bilhassa aile gibi derin katmanları olan bir olguda somut olayın kendine özgü özelliklerini görmeyi sağlamaktadır. Zira aile hukukunda her detayın öngörülüp ona özgü düzenlemeler yapılması mümkün değildir. Hakimin takdir yetkisini daraltan kazuistik bir yasa adil olmayan sonuçları kaçınılmaz kılacaktır⁸¹.

Türk hukukunda yoksulluk nafakasının süre yerine olguyla yani yeniden evlenmekle ya da geçimini sağlayacak bir iş bulmayla sınırlanmasının ardında yatan sebep geleneksel aile/toplum yapısıdır. Çünkü ülkemiz şartlarında boşanan bir kadının ne zaman yeniden evlenebileceği, piyasa koşulları gereği ne zaman iş bulabileceği ya da işiyle asgari ihtiyaçlarını karşılayacak bir gelir elde edip edemeyeceği öngörülebilir değildir. Bu koşullar altında yoksulluk nafakasını süre ile sınırlamanın alacaklısını (kadınları) istihdama teşvik edeceğini, ülke ekonomisine katkı sağlayacağını iddia etmek hukuki olmayan sorunlara hukuki çözüm önerileri sunmaktır. Bu yaklaşımın altında yatan saik Kantarcıoğlu ve Perktas’ın belirttiği üzere: “*lehine dayanağını Anayasa’dan alan pozitif ayrımcılık değil erkeğe ve kadına verilen geleneksel rolün erkek yönünden doğurduğu negatif yansımadır*”⁸². Nitekim nafakanın kendi geçimini sağlama yetisinin sebebi mi sonucu mu olduğu sorusu, süresiz nafakadan süreli nafakaya geçen Almanya ve İsviçre’de sorulmuş ve sonucunda tespitimizle örtüşen yanıtlar alınmıştır. Nafakada yaşanan dönüşümü, öncesi ve sonrasına ilişkin veri mukayesesinden yola çıkarak ele alan bu araştırmalardan Almanya verilerine göre süreli nafakaya geçildikten sonra kadın istihdamında kayda değer bir artış gerçekleşmemiştir⁸³.

⁷⁸ Türkiye Büyük Millet Meclisi Aile Bütünlüğünü Olumsuz Etkileyen Unsurlar ile Boşanma Olaylarının Araştırılması ve Aile Kurumunun Güçlendirilmesi İçin Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, Yasama Dönemi: 26, Yasama Yılı: 1, Sıra Sayısı: 399, <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss399.pdf>, (Erişim Tarihi: 22.08.2021).

⁷⁹ HAUSHEER, WOLF, s.49,24.

⁸⁰ SAÏNSBURY, Diane: Gender, Equality and Welfare States Cambridge, Cambridge University Press, 1996, s.73.

⁸¹ Kamu Denetçiliği Kurumu, Çocuk Tesliminde Hak İhlallerine ve Yoksulluk Nafakasına İlişkin Özel Rapor, Kamu Denetçiliği Kurumu Yayınları, (34), 2019, s.67.

⁸² AYM, Karşı Görüş Yazısı, 19.06.2008; E. 2006/156, K. 2008/125.

⁸³ BRÖCKEL, Miriam/ANDREß, Hans-Jürgen: “The Economic Consequences of Divorce in Germany: What Has Changed since the Turn of the Millennium?”, Comparative Population Studies, 40(3), 2015, s.309.

İsviçre’de ise hükmedilen nafaka sayısının azalmasının ana sebepleri olarak ortak yasal velayet ve yükseltilem emeklilik gelirleri gösterilmiştir. Kadınların ebeveynlik sorumluluğunu tek başına üstlenmek yerine eşile paylaşmasını sağlayan ortak velayet olgusu kadınların işgücüne katılımları üzerinde pozitif etki yapmıştır⁸⁴.

Sürelî nafaka taraftarlarının gerekçelerinden biri de ülkemizde kadınların eski kocalarının parasıyla yüksek bir yaşam standardı sağladığı ve bu nedenle de yoksulluk nafakası alabilmek için çalışma olanakları varken çalışmadığıdır⁸⁵. Halbuki Türk Medeni Kanunu’nda yer alan dürüstlük kaydı hakkın kötüye kullanılmasının önüne geçmeye muktedir bir düzenlemedir. Kaldı ki bu iddialar kadınların gerçek yaşamlarına bir hayli uzaktır. Türk yargı kararları ışığında yoksulluk nafakası ile evlilikteki yaşam standardının devamı değil yaşam için gerekli olan asgari ihtiyaçların karşılanması hedeflenmektedir. Buna rağmen halihazırda hükmedilen yoksulluk nafakalarının ezici çoğunluğunun alacaklısını yoksulluktan kurtarmaya yetecek meblağlar değildir. Yoksulluk nafakasının miktarına ilişkin yapılan araştırmanın bulgularına göre hükmedilen yoksulluk nafakalarının ortalaması 370 lira, yarısından fazlasının ortalaması ise 262 liradır⁸⁶. Üstelik hükmedilen nafaka miktarı sabit olup enflasyon karşısında değer kaybının önüne geçilmesi ancak her sene yeniden dava açılması ile mümkündür⁸⁷. Şu halde sürelî nafakanın kabul edilmesi halinde evlilik birliği sürerken kocasıyla asimetrik güç ilişkisi içinde bulunan kadın, bu ilişkinin yine asimetrik olmayan sonuçlarını uzun zaman sırtında taşımaya devam edecektir. Yoksulluk nafakasının sonlanmasıyla koparıldığı sanılan karı-koca ilişkisi hüviyet ve görünüm değiştirerek “ekonomik şiddet”⁸⁸ olarak kadının ve varsa çocuğunun hayatında var olmaya devam edecektir.

B. Yoksulluk Nafakasına İlişin Fon Kurulması

Yoksulluk nafakasına ilişkin getirilen bir diğer öneri de sürelî hükmedilecek yoksulluk nafakasının süresinin sona erdiği ve nafaka alacaklısının yoksulluğunun devam ettiği hallerde alacaklıya devlet tarafından kurulan fondan ödeme yapılmasıdır. Başka bir deyişle yoksulluk nafakasının bir müddet sonra nafaka yükümlüsü eski eş yerine devlet tarafından ödenmesi önerilmektedir. Bu hususta ilk olarak, boşanmayla meydana gelen yoksulluğun kaynağının ve giderilmesinden kimin sorumlu olduğunun tespit edilmesi gerekir. Yoksulluğun kişinin kendisinden kaynaklanması halinde (evliliğin sonlanmasında ağır kusurlu olma, kumar, müsriflik vs.) sorumluluğun da kişinin kendisine ait olacağı aşikardır. Fakat aksi halde sorunun çözümü bu denli kolay değildir. Sorumluluğun tamamının sadece eski eşe ait olmadığı, devletin de bu yoksullukta payı ve sorumluluğunun olduğu iddia edilebilir. Kadına yönelik ayrımcılık, işsizlik oranının yüksekliği, eğitim olanakları için yeterli pay aktarılmaması, sosyal güvenlik imkanlarının sınırlılığı; hem eşitlik hem de sosyal devlet cihetiyle devletin sorumluluğunu doğuran hususlardır. Eşin çalışmaya karşı olması, iş ve iş yeri seçiminde seçici davranması, hane içi yükümlülüklerin eşit paylaşılması, hasta yaşlı ve çocuk bakımından sadece bir tarafın sorumlu olması, eşin gelir üzerinde kontrol yetkisine müdahale edilmesi, eşin ücretsiz aile işçisi olarak istihdamı gibi hususlar ise eşin sorumluluğunu gündeme getirecektir. Şu halde boşanma nedeniyle gerçekleşecek yoksulluğun sorumluluğunun hem (eski) eş hem de devlet tarafından üstlenilmesi, yoksulluk nafakasının (kadını) yoksulluktan kurtarmaya yetmediği durumlarda devletin müdahalesi adil ve etkin bir çözüm olarak belirlemektedir.

Kadın yoksulluğunun tam bu noktada Anayasa’nın 10. maddesinde güvence altına alınan eşitlik ilkesi ile 2. maddesinde güvence altına alınan sosyal devlet ilkesini keşitirdiğini söylemek mümkündür. Bir yandan “dezavantajlı” diğer yandan “zayıf” addedilen kadının “denkleştirici adalet” gereksinimi devletin sorumluluğunu doğurmaktadır. Nitekim Anayasa koyucu, “*Her Türk vatandaşının bu Anayasadaki temel hak ve hürriyetlerden eşitlik ve sosyal adalet gereklerinden yararlanarak ... maddî ve manevî varlığını bu yönde geliştirme hak ve yetkisine doğuştan sahip olduğu’nu*” belirtmiştir. Anayasa Mahkemesi’ne göre insan onuru: “*insanın ne durumda, hangi*

⁸⁴ KESSLER, Dorian: “Economic Gender Equality and the Decline of Alimony in Switzerland”, Journal of Empirical Legal Studies, 17(3), 2020, s.505-506.

⁸⁵ “Boşanan Erkek, Sgk Muamelesi Görüyor”, Milliyet, 05.01.2018; Boşanmalarda erkek mağduriyeti! ‘Süresiz nafaka’ isyanı, Sözcü, 04.04.2018; AYM Karşı Oy Yazısı 17.5.2012; E. 2011/136, K. 2012/72.

⁸⁶ AKÇABAY, F. Ceren: Yoksulluk Nafakası Araştırması (Sosyo-Hukuki Bir İnceleme), Kadın Dayanışma Vakfı, Şen Matbaa, Ankara, 2019, s.51.

⁸⁷ Nafaka meblağlarının bu kadar düşük olmasının başlıca nedenleri olarak; mahkemelerde açlık ve yoksulluk sınırlarına dair yeknesak bir uygulamanın olmayışı, nafaka yükümlülerinin gelirlerini düşük göstermesi ve özellikle fiili durumu belirlemeye yönelik sosyal ve ekonomik durum incelemelerinin gerektiği gibi yapılmaması sayılmaktadır. AKÇABAY, s.50.

⁸⁸ Detaylı bilgi için bkz. POLAT, Oğuz: “Şiddet”, MÜHF-HAD, 22(1), 2016, s.33.

şartlar altında bulunursa bulunsun sırf insan oluşunun kazandırdığı değer tanınmasını ve sayılmasını anlatır. Bu öyle bir davranış çizgisidir ki, ondan aşağı düşünce, muamele ona muhatap olan insanı insan olmaktan çıkarır”⁸⁹. Şu halde yoksulluktan kurtulmak da diğer hak ve hürriyetler gibi insan onurunu korumaya yönelik bir hak talebidir⁹⁰. Anayasa Mahkemesi’nin belirttiği üzere sosyal hukuk devleti: “güçsüzleri güçlüler karşısında koruyarak gerçek eşitliği yani sosyal adaleti ve toplumsal dengeyi sağlamakla yükümlü devlet demektir”⁹¹. Bu bağlamda sosyal ve ekonomik açıdan tehlikeye maruz kalmış kişiler açısından sosyal devletin yükümlülüğü “sosyal adaletin” ve “sosyal güvenliğin” sağlanması ve korunmasıdır. Sosyal devlet bu amacı pek çok araçla gerçekleştirebilir. Kadın çalışanlar lehine zorunlu kota uygulamaları, evlilikle beraber bireysel emekliliğin zorunlu tutulması, devletin hane içi yükümlülüğü kadınla paylaşması ya da karşılabilir bir düzeyde tutması, kadına doğrudan gelir transferi (işsizlik veya çocuk için) gibi tedbirlerden de anlaşıldığı üzere sosyal devletin araçları çeşitlidir. Bununla beraber devletlerin mali kaynakları sınırlıdır. 1982 Anayasası’nın 65. maddesinde de yer aldığı üzere, devlet sosyal ve ekonomik görevlerini malî kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirmektedir. Bu yeterlilik sınırı özellikle sosyal devletin güçlü olmadığı ülkelerde “sosyal adalet”in çoğunlukla kanunlar vasıtasıyla toplum içinde bölüştürülerek gerçekleşmesine yol açmaktadır⁹². Bu sosyal yükümlülüğün bölüşümü kendisini çeşitli şekillerde göstermektedir: İşverenlerin işçilerinin sosyal sigorta paylarını ödemeleri, işverenlerin belli ölçüde engelli işçi çalıştırma zorunluluğu, mal sahiplerinin servet vergisi ödemesi gibi örnekler sosyal sorumluluğun devlet tarafından paylaştırılmış örneklerindedir. Böylece vatandaşlar devletin çizdiği sosyal adalet çerçevesinde mali güçleri ve ihtiyaçları ölçüsünde birbirlerine bağlanmaktadır. Şu halde burada mevzu bahis olanın ahlaki değil hukuki bir yükümlülük olduğunu söylemek mümkündür⁹³. Keza Anayasa Mahkemesi de yoksulluk nafakasını düzenleyen Türk Medeni Kanunu’nun 175. hükmünün sosyal hukuk devletinin bir gereği olduğuna hükmetmiştir⁹⁴. Anayasa Mahkemesi’nin iradesi bu perspektiften okunduğunda, bir eşin boşanma ile içine düştüğü yoksulluğun diğer eş tarafından mali gücü oranında giderilmesi devlet eliyle yapılan bir paylaşımaya işaret etmektedir. Bu konuda sosyal devletin bir gereği olarak sosyal adalet, sınırları TMK m. 175 ile çizilen bir bölüştürme sonucunda tezahür etmektedir. Kanımızca Anayasa Mahkemesi’nin yoksulluk nafakasını sosyal devletle ilişkilendirmesinin altında yatan saik budur. Fakat görüldüğü üzere bu araç kadın yoksulluğunu ortadan kaldırmaya yetmemektedir. Dolayısıyla eğer bir fon kurulacaksa, nafakanın yerine değil nafakayla beraber, nafakanın tek başına yok etmeye kadir olmadığı kadın yoksulluğunu gidermek için kurulmalıdır. Yoksulluk nafakasının kesilerek sadece fon yardımı yapılması; bu tür sosyal yardımların sosyal devletin mali sınırı gereği kalıcı olmaması, ekonomik kriz dönemlerinde kesintiye uğrama ihtimalinin yüksek olması, politik etkiye açık olması, çoğu zaman koşullarının belirsiz, denetiminin güç olması gibi nedenlerden ötürü güvenceli bir çözüm önerisi değildir⁹⁵. Bununla beraber kadın yoksulluğunun yüksek seviyede olduğu ülkemizde sözü edilen yardım fonu, “hak” olan yoksulluk nafakasına takviye olarak ödendiğinde eşitliğe hizmet edecek bir sosyal politika olarak önemli bir işlevi yerine getirecektir. Fakat bunun için de öncelikle yoksulluk nafakasının tahsilindeki güçlüklerin giderilmesi gereklidir. Ülkemizde hükmedilen nafakaların %50,7’si yükümlülerince ödenmemektedir. Üstelik nafaka yükümlülerinin %40’ı nafaka ödememe gerekçesi olarak “istemediklerini” beyan etmiştir. Ödenmeyen nafakalar için icra yoluna başvurma oranı %44,3, tahsilat gerçekleştirebilme oranı ise %22,1’dir. Bu süreç hem meşakkatli ve masraflı hem de boşanma davası dosyalarının %82’sinin şiddet iddiaları içermesi nedeniyle tehlikelidir⁹⁶. Şu halde yoksulluk nafakasının borçlusu tarafından ödenmemesi halinde devletin alacaklıya ödeme yapması ve akabinde borçluya rücu etmesi sözü edilen sakıncaları bertaraf eden bir uygulama

⁸⁹ AYM, 28.6.1966; E. 1963/132, K. 1966/29.

⁹⁰ DOZ COSTA, s.95.

⁹¹ AYM, 22.11.2007; E.2004/114, K.2007/85.

⁹² GÖREN, Zafer: “Sosyal Devlet”, Prof. Dr. Seyfullah Edis’e Armağan, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını, 2000, s.16.

⁹³ GÖREN, s.27

⁹⁴ AYM, 17.5.2012; E. 2011/136, K. 2012/72.

⁹⁵ ÇELİK, Aziz: “Muhafazakar Sosyal Politika Yönelimi: Hak Yerine Yardım-Yükümlülük Yerine Hayırseverlik”, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (42), 2010, s.75.

⁹⁶ AKÇABAY, s.50-51,53.

olacaktır. Olası bir kanun değişikliğinde, bu amaca hizmet eden bir fon düzenlemesi uzun zamandır süregelen tahsilat sorunlarını önemli ölçüde giderecektir⁹⁷.

VI. SONUÇ

Boşanma ile yoksulluğa düşenlerin ezici çoğunluğunun kadın olması kadın yoksulluğunun bir insan hakkı ihlali olarak tezahürünü beraberinde getirmektedir. Kadın yoksulluğunun kökenini keşfe dair giriştiğimiz bu arayışta resmi istatistik verileri ve saha araştırması bulguları bize toplumsal cinsiyetten beslenerek büyüyen kadın yoksulluğunun bir ayağının ailede bir ayağının toplumda olduğunu söylüyor. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği hane içi eşitsizlik ve eksik istihdam vasıtasıyla ülkemiz kadınları için yoksulluğu peyderpey inşa etmektedir. Özellikle hane içi eşitsizlik, kadın istihdamı ile kadın yoksulluğunun kesiştiği, yoksulluk nafakası ile insan hakları arasında bağlantının kurulduğu noktadır.

Çalışma boyunca yer verilen Türkiye istatistik verilerinden anlaşıldığı üzere, ortalama bir Türk ailesinde karar alma süreci ve iş bölümü önemli ölçüde geleneksel cinsiyet rolleri çerçevesinde deneyimlenmektedir. Kadınların “çalışan” yerine öncelikle “eş” ve “anne” olarak telakki edilmeleri, ev içi yükümlülüklerin ağırlıklı olarak onların sorumluluğunda olması; kadının mesleğini, gelirini, kıdemini, terfisini, emekliliğini yani beşeri sermayesini kısaca evlilik sonrası da dahil olmak üzere geleceğini ekonomik açıdan kalıcı olarak etkilemektedir. Oysa saha araştırmaları evliliğin erkeğin işgücüne katılımı ve kazancı üzerinde pozitif etki yarattığını ortaya koymaktadır. Bu nedenle yoksulluk nafakasında sürenin tayinini kısa vadeli “gelir” değil uzun vadeli “gelir kapasitesi” oluşturmaktadır. Zira gelir kapasitesi, kişinin kendi çabasının yanı sıra evlilikle kurulan ortak yaşam düzeninin de bir çıktısıdır. O halde yoksulluk nafakasının icabında süresiz olarak ödenmesini gerektiren; kadının evlilik birliği devam ederken sunmuş olduğu katkının kadının beşeri sermayesine ve yoksulluğuna olan süresiz etkisinin telafi gereğidir. Yoksulluk nafakasının neden eski eş tarafından ödenmesi gerektiğinin yanıtı da; kadının evlilik nedeniyle kaybettiği beşeri sermayesinin eşine artış olarak dönmesidir.

Bunun yanı sıra ülkemizde yoksulluk nafakası miktarları kadını yoksulluktan kurtarmaya çok uzak olduğu gibi, bu yoksulluğa dair sorumluluğun tamamı da sadece eski eşe ait değildir. Kadın yoksulluğunda devletin de payı ve sorumluluğu göz önünde bulundurulduğunda yoksulluk nafakasının (kadını) yoksulluktan kurtarmaya yetmediği durumlarda devletin “ilave” müdahalesi adil ve etkin bir çözüm yolu olacaktır. Bu hususta devletin muhatabı “eş”, “anne” ya da “çalışan” olarak değil insan haklarının öznesi olarak kadındır. Yoksulluk nafakası ve yoksulluktan kurtarıma, hem Anayasa’nın 2. maddesi gereği sosyal devletin sorumluluğunu hem de Anayasa’nın 10. maddesi gereği kadın erkek eşitliğinin yaşama geçmesini sağlama yükümlülüğünü gerektiren bir insan hakkı talebi olarak okunmalıdır.

İstihdamın düşük, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yüksek ve sosyal devletin güçsüz olduğu ülkemiz koşullarında nafakanın süre ile sınırlanması karı-koca arasındaki bağı koparmayacak bilakis bu bağı kadına yönelik ekonomik şiddet hüviyetine büründürecektir. Sıklıkla dile getirilen kadın istihdamını artırmaya yönelik politikalar ise ancak hane içi eşitsizlikler giderildiğinde sonuç verecek uzun vadeli planlardır. Şu halde süre ile sınırlı olmaksızın hükmedilen yoksulluk nafakası bir süre daha küçük ama hayati işlevini ifa etmeye devam etmelidir. Aksi halde bu şartlar altında yoksulluk nafakasının süre ile sınırlanması kadınları yoksulluk ve özgürlük arasında bir cendereye sokacaktır. Yani eskilerin deyimiyle kırk katır mı kırk satır mı? Bir Amerikan deyişiyle ise “just a husband away from poverty!”

⁹⁷ DEMİRBAŞ, Ali: “Güncel Tartışmalarla Yoksulluk Nafakası”, İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 5(2), Güz 2018, s.232.

KAYNAKÇA

- AB Katılım Sürecindeki Türkiye'nin Kadın İstihdamı Karnesi, İktisadi Kalkınma Vakfı Değerlendirme Notu, İstanbul, 2019.
- ACAR, Feride: "Türkiye'de Kadınların İnsan Hakları: Uluslararası Standartlar, Hukuk ve Sivil Toplum", Kadın Hakları Uluslararası Hukuk ve Uygulama, Ed. Burcu Yeşiladalı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 305, 2010, s.13-22.
- AKÇABAY, F. Ceren: Yoksulluk Nafakası Araştırması (Sosyo-Hukuki Bir İnceleme), Kadın Dayanışma Vakfı, Şen Matbaa, Ankara, 2019.
- BARAN, Aylin Görgün/BAKACAK, Ayça Gelgeç/ELDEM, Canet Tuba/BARUTU, HİKMET, Fatma: İş Hayatında Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İÇASİFED Üyesi İşverenlerin Eğilim ve Beklentileri Açısından Değerlendirilmesi, The World Bank, 2016, <http://kasaum.ankara.edu.tr/files/2013/02/İŞ-HAYATINDA-TOPLUMSAL-CİNSİYET-EŞİTLİĞİNİN-İÇASİFED-ÜYESİ-İŞVERENLERİN-EĞİLİM-VE-BEKLENTİLERİ-AÇISINDAN-DEĞERLENDİRİLMESİ.pdf>, (Erişim Tarihi: 30.01.2020).
- BARDASI, Elena/WODON, Quentin: "Measuring Time Poverty and Analyzing Its Determinants: Concepts and Application to Guinea," Gender, Time Use, and Poverty in Sub-Saharan Africa, Ed. C. Mark Blackden, Quentin Wodon, The World Bank, 2006, s.75-95.
- BERKTAY, Fatmagül: "Kadınların İnsan Haklarının Gelişimi ve Türkiye, Sivil Toplum ve Demokrasi Konferansı Yazıları", https://stk.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/02/01/berktay_std_7.pdf, (Erişim Tarihi: 21.02.2021), s.1-30.
- BEŞPINAR, Fatma Umut: "Türkiye'de Evlilik", Türkiye Aile Yapısı Araştırması, Tespitler Öneriler, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2014, s.112-169.
- BM Toplumsal Cinsiyet Göstergeleri 2018, <http://www.skdturkiye.org/esit-adimlar/yakin-plan/tuikten-yeni-toplumsal-cinsiyet-gostergeleri>, (Erişim Tarihi: 07.02.2021).
- BORA, Aksu: "“Olmayanın Nesini İdare Edeceksin?” “Yoksulluk, Kadınlar ve Hane” Yoksulluk Halleri: Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri, (ed.) Necmi Erdoğan, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.100-141.
- BRÖCKEL, Miriam/ANDREß, Hans-Jürgen: "The Economic Consequences of Divorce in Germany: What Has Changed since the Turn of the Millennium?", Comparative Population Studies, 40(3), 2015, s.277-312.
- CARBONE, June: "Income Sharing: Redefining the Family in terms of Community", Houston Law Review, 31(2), 1994, s.372-373.
- CHANT, Sylvia: "Re-thinking the "Feminization of Poverty" in Relation to Aggregate Gender Indices", Journal of Human Development, 7(2), 2006, s.201-220.
- Cinsiyete Dayalı Ücret Farkının Ölçümü Türkiye Uygulaması, Uluslararası Çalışma Örgütü, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_756659.pdf, (Erişim Tarihi: 31.01.2021).
- ÇELİK, Aziz: "Muhafazakar Sosyal Politika Yönelimi: Hak yerine Yardım-Yükümlülük Yerine Hayırseverlik", İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (42), 2010, s.63-81.
- DEDEOĞLU, Saniye: "Toplumsal Cinsiyet Rollerini Açısından Türkiye'de Aile ve Kadın Emeği", Toplum ve Bilim, 86(3), 2000, s.139-170.
- DEMİRBAŞ, Ali: "Güncel Tartışmalarla Yoksulluk Nafakası", İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 5(2), Güz 2018, s.219-235.
- Devlet Memurları Kanunu ve İş Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı ve Avrupa Birliği Uyum; Sağlık, Aile, Çalışma ve Sosyal İşler ile Plan ve Bütçe Komisyonları Raporları (1/948), <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem22/yil01/ss834m.htm>, (Erişim Tarihi: 04.04.2021).
- DEVİRİM, Melishan: Ev İçi Emeğin Değeri Nedir? <https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2018/11/25/ev-ici-emegin-degeri-nedir>, (Erişim Tarihi: 02.01.2021).
- DOZ COSTA, Fernanda: "Poverty and Human Rights: From Rhetoric to Legal Obligations: A Critical Account of Conceptual Frameworks", International Journal of Human Rights (81), 2008, s.80-107.
- DUCLOS, Jean-Yves: UNDP's Multidimensional Poverty Index, Development Indicators Working Paper, 2011.
- DURAL, Mustafa/ÖĞÜZ, Tufan/GÜMÜŞ, Mustafa Alper: Türk Özel Hukuku Cilt III Aile Hukuku, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2018.
- ECEVİT, Yıldız: "Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisine Başlangıç", Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi, Ed. Yıldız Ecevit, Nadide Karkiner, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2011, s.2-30.
- ECEVİT, Yıldız: Toplumsal Cinsiyetle Yoksulluk İlişkisi Nasıl Kurulabilir? Bu İlişki Nasıl Çatışabilir? Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 25(4), 2003, s.83-88.

- ECEVİT, Yıldız: “Aile, Kadın ve Devlet İlişkilerinin Değerlendirilmesinde Klasik ve Yeni Yaklaşımlar”, *Kadın Araştırmaları Dergisi*, (1), 1993, s.9-34.
- EKER, Hülya: “Toplumsal Cinsiyet Bağlamında İş Dışı Zaman Kullanımı: Kamuda Çalışanlar Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme”, *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(15), 2018, s.1218-1240.
- ELLMAN, Ira Mark: “The Theory of Alimony”, *California Law Review* 77(1), 1989, s.1-82.
- Emek Araştırma Raporu: Türkiye’de Kadın Emeği, DİSK/GENEL-İŞ, Mart 2020, <http://cloudsdomain.com/uploads/dosya/21031.pdf>, (Erişim Tarihi: 28.01.2020).
- ERGÜNEŞ, Nuray: “Kadın İstihdamı Evet Ama Nasıl? Türk Tabipler Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi”, 15(56), 2015, s.30-36.
- FERRANT, Gaëlle/PESANDO, Luca Maria/NOWACKA, Keiko: “Unpaid Care Work: The Missing Link in the Analysis of Gender Gaps in Labour Outcomes”, OECD Development Centre, https://www.oecd.org/dev/development-gender/Unpaid_care_work.pdf, (Erişim Tarihi 31.01.2021), s.1-12.
- GÖREN, Zafer: “Sosyal Devlet”, Prof. Dr. Seyfullah Edis’e Armağan, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını, İzmir, 2000, s.1-48.
- HAUSHEER Heinz/WOLF Stephan: “Grounds For Divorce and Maintenance Between Former Spouses Switzerland”, <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Switzerland-Divorce.pdf>, (Erişim Tarihi: 06.02.2021), s.1-51.
- HOCHSCHILD, Arlie Russell/MACHUNG, Anne: *The Second Shift: Working Parents and the Revolution at Home*, New York, Viking, 1989.
- İMAMOĞLU, Olcay: “Değişen Dünyada Değişen Aile-İçi Roller”, *Kadın Araştırmaları Dergisi*, (1), 1993, s.58-68.
- Kalkınma Bakanlığı, On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023) Kadının Kalkınmadaki Rolü, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara 2018.
- Kamu Denetçiliği Kurumu, Çocuk Tesliminde Hak İhlallerine ve Yoksulluk Nafakasına İlişkin Özel Rapor, Kamu Denetçiliği Kurumu Yayınları, (34), 2019.
- KESSLER, Dorian: “Economic Gender Equality and the Decline of Alimony in Switzerland”, *Journal of Empirical Legal Studies*, 17(3), 2020, s.493-518.
- KOÇ, İsmet/SARAÇ Melike: Türkiye’de İlk Evlilik Yaşının ve Evliliğe İlişkin Pratiklerin Değişimi ve Boşanma ile İlişkisi (2006-2016), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Türkiye Aile Yapısı İleri İstatistik Analizi, Ankara, 2018, s.88-133.
- LEOPOLD, Thomas: “Gender Differences in the Consequences of Divorce: A Study of Multiple Outcomes”, *Demography*, Springer; PAA, 55(3), 2018, s.769–797.
- MCMULLEN, Judith G.: "Alimony: What Social Science and Popular Culture Tells Us about Women, Guilt, and Spousal Support after Divorce," *Duke Journal of Gender Law and Policy*, 19(1), 2011, s.41-82.
- MORRISON, Andrew/RAJU, Dhushyanth/SİNHA Nistha: *Gender Equality, Poverty and Economic Growth*, The World Bank Policy Research Working Paper (4349), 2007.
- Oxford Learner’s Dictionaries, <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/human-capital>, (Erişim Tarihi: 03.01.2021).
- PARLAKTUNA, İnci: “Türkiye’de Cinsiyete Dayalı Mesleki Ayrımcılığın Analizi”, *Ege Akademik Bakış*, 10(4), 2010, s.1217-1230.
- PEARCE, Diana: “The Feminization of Poverty: Women, Work and Welfare”, *Urban and Social Change Review*, (11), 1978.
- POLAT, Oğuz: “Şiddet”, *MÜHF-HAD*, 22(1), 2016, s.15-34.
- SAHLINS, Marshall David: *Stone Age Economics*, Aldine de Gruyter, Newyork, 1972.
- SAINSBURY, Diane: *Gender, Equality and Welfare States* Cambridge, Cambridge University Press, 1996.
- SALIDO, Olga/MORENO, Lois: “İspanya’da Kadın İstihdamı ve İspanyol Refah Rejiminin Gelişimi”, *Akdeniz’de Kadın İstihdamının Seyri*, (der.) Ayşe Buğra ve Yalçın Özkan, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s.29-55.
- SANCAR, Serpil: *Erkeklik: İmkansız İktidar, Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler*, İstanbul, Metis Yayınları, 2009.
- SEN, Amartya: *Inequality Reexamined*, Russell Sage Foundation, New York, 1992.
- SERİM, Azra Arkan: “Yoksulluk Nafakası”, *İÜHFM*, 65(1), 2007, s.287-302.
- SINGER, Jana B.: “Alimony and Efficiency: The Gendered Costs and Benefits of the Economic Justification for Alimony”, *Georgetown Law Journal*, 82(7), 1994, s.2423-2460.
- ŞENER, Ülker: “Kadın Yoksulluğu”, *Mülkiye Dergisi*, 36(4), 2012, s.51-67.
- TEKİNAY, Selahattin Sulhi: *Türk Aile Hukuku*, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1990.
- The World Bank Turkey Country Gender Assessment 2017, January 2018, <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/32445/Turkey-Gender-Assessment-2018.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, (Erişim Tarihi: 07.02.2021).

- Türkiye Büyük Millet Meclisi Aile Bütünlüğünü Olumsuz Etkileyen Unsurlar ile Boşanma Olaylarının Araştırılması ve Aile Kurumunun Güçlendirilmesi İçin Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, Yasama Dönemi: 26, Yasama Yılı: 1, Sıra Sayısı: 399, <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss399.pdf>, (Erişim Tarihi: 22.08.2021).
- Türkiye’de Evlilik Tercihleri, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, <https://ailevecalisma.gov.tr/uploads/athgm/uploads/pages/arastirmalar/turkiyede-evlilik-tercihleri-aras-tirmasi-2015.pdf>, (Erişim Tarihi: 04.04.2021).
- UYSAL, Gökçe/DURMAZ ASLAN, Mine: Türkiye’de Kadınların İşgücü Piyasasına Katılma Kararını Belirleyen Etmenler, Türkiye Aile Yapısı İleri İstatistik Analizi, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2018.
- UZUN, Mine: “Yargıtay Kararları Kapsamında Yoksulluk Nafakası”, İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2013.
- VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet: Türk Medeni Hukuku Cilt: II Aile Hukuku, İstanbul, Nurgök Matbaa, 1965.
- WEATHERFORD, Roy C.: “Discussions Defining The Least Advantaged”, Equality and Liberty, London, Macmillan, 1991, s.37-45.
- WEITZMAN, Lenore J.: “To Love, Honor, and Obey? Traditional Legal Marriage and Alternative Family Forms”, The Family Coordinator, 24(4), 1975, s.531-548.
- World Bank, State Plannig Organization, Female Labor Force Participation in Turkey: Trends, Determinants and Policy Framework, The World Bank Report No 48508-TR, 2009.
- World Economic Forum, Global Gender Gap Report 2020, http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2020.pdf, (Erişim Tarihi: 28.01.2020).
- ZACCOUR, Suzanne: “All Families Are Equal, But Do Some Matter More than Others: How Gender, Poverty, and Domestic Violence Put Quebec's Family Law Reform to the Test”, Canadian Journal of Family Law, 32(2), 2019, s.425-481.
- TÜİK, İşgücü İstatistikleri, Ağustos, 2020, www.tuik.gov.tr, (Erişim Tarihi: 06.04.2021).
- TÜİK, İşgücüne Dahil Olmayanların Yıllara Göre İşgücüne Dahil Olmama Nedenleri, 2020, www.tuik.gov.tr, (Erişim Tarihi: 06.04.2021).
- TÜİK Konut Satış İstatistikleri, Aralık 2020, www.tuik.gov.tr, (Erişim Tarihi: 06.04.2021).
- TÜİK, İstatistiklerle Kadın, 2019, www.tuik.gov.tr, (Erişim Tarihi: 06.04.2021).
- TÜİK, Dünya Nüfus Günü, 2020, www.tuik.gov.tr, (Erişim Tarihi: 06.04.2021).
- TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2018, www.tuik.gov.tr, (Erişim Tarihi: 06.04.2021).
- TÜİK, Kazanç Yapısı Araştırması, 2018, www.tuik.gov.tr, (Erişim Tarihi: 06.04.2021).
- TÜİK, İstatistiklerle Kadın, 2018, www.tuik.gov.tr, (Erişim Tarihi: 06.04.2021).
- TÜİK, İş ve Aile Yaşamının Uyumu, II. Çeyrek, 2018, www.tuik.gov.tr, (Erişim Tarihi: 06.04.2021).
- TÜİK, Zaman Kullanım Araştırması, 2014-2015, www.tuik.gov.tr, (Erişim Tarihi: 06.04.2021).
- Boşanan Erkek, Sgk Muamelesi Görüyor”, Milliyet, 05.01.2018.
- Boşanmalarda Erkek mağduriyeti! ‘Süresiz Nafaka’ İsyanı, Sözcü, 04.04.2018.